

SZÍNHÁZ

DRÁMAMELLÉKLET

1989

JANUÁR

Eörsi István

Az interjú

Abszurd dokumentumjáték

SZEREPLŐK:

LUKÁCS GYÖRGY
EÖRSI ISTVÁN
ADLER MARIAN
JELENA GRABENKO
BORTSTIEBER GERTRUD

A darab részben annak a magnós interjúsorozatnak az adatait dolgozza fel, amelyet 1971 márciusától májusáig készített Vezér Erzsébet irodalomtörténész és Eörsi István író a halálosan beteg Lukács Györggyel. Ez idő alatt a filozófus koncentráció- és beszédképessége folyamatosan romlott; külsején is látható volt a betegség előretörése. A darab esetleges színrevivőinek gondoskodniuk kell arról, hogy ez a folyamat érzéketlensé váljon, anélkül persze, hogy a dadogások, nyögések stb. naturalis ábrázolása gátolná a szöveg megértését.

A szerző az összes utasításokat — a játéktérre és díszletekre vonatkozókat is — javaslatoknak tekinti. Ha a rendező szükségesnek tart egy szünetet, erre leginkább az ötödik jelenet után keríthet sort

Megírás ideje: 1983. — Átirás ideje: 1988.

ELSŐ JELENET

Berlini kabaré. A színpad előterében néhány asztal. Az egyiknél Eörsi, egyedül. A színpad hátsó fertályát függöny takarja el. Halk kabarézene

EÖRSI Ide nem jön utánam. Lerázhatom végre, mint kutya a vizet. A fényképek a kirakatban pucér hölgyeket ígérnek, akiknek többsége, ha jól sejtem, voltaképpen úr. Hol késlekednek? Hetek óta kalandfilmben érzem magam. A tarkómon érzem, hogy követ valaki. Hátrapillantva csak hűlt helyét látom — egy odvas kapualjba bújt, vagy a függöny mögé, esetleg egészen le, a csatornába, a pincébe, a parkett alá. (Iszik) A halála óta eltelt tizenkét évben a legkülönbözőbb irodalmi formákban próbáltam kifejezni... vagyis inkább tisztázni, hogy... hogy... hogy mi közöm hozzá. Most pedig, Berlinbe érkezve, azal fogadtak, hogy írjak róla egy dokumentumjátékot. Belefogtam, de ezt a darabot nem lehet megírni. Egyszer s mindenkorra lezárom ezt az én különbejáratú Lukács-ügyemet. A zöldségkereskedő eladja áruját, a rárohadt gyümölcsöt pedig a kukába önti.

LUKÁCS HANGJA Én úgy látom, az én fejlődésem nagyon lépésszerű, és azt hiszem, ha életrajzot csinál az ember, akkor a legjobb időrendben csinálni, anynyira összefüggnek énnám egymással a dolgok. Így hát tulajdonképpen ott kell kezdeni, ahol kezdődik.

Zene elhallgat

EÖRSI Lukács elvtárs, ne rosszalkodjon. Ön 1971-ben meghalt. Béke poraira. Ne számítson rá, hogy ilyen trükkökkel megnevettet.

LUKÁCS HANGJA (akadozva) Tudniillik maga a dolog... maga a dolog... nézze... a dolog úgy áll... maga a dolog...

EÖRSI Maga a dolog nem vidám.

Zene. A függöny mögül Adler Marian lép ki mélyen dekoltált fekete ruhában. Vöröses hajú, szivacsos arcú, középkorú nő

MARIAN Tisztelt nagyérdemű, szomorú bejelentést kell tennem. Basszistáink sorra lebabáztak, táncosnők, Picur pedig éppen ezekben a percekben prosztata-műtéten esik át. Be kell érniük velem. Bemutatkozom: Adler Marian vagyok, Lukács György filozófus egyik rokona. Amióta az Öreg az Ontológiából dialektikusan átesapott az Onkológiába, és egzisztálás helyett inkább exitálással foglalatalkodik, magyarán haldoklóológiai tanulmányokat folytat, nála lakom, rendben tartom életét, kéziratait, és adminisztrálok a halhatatlanságát. Felkérem a nagyérdemű közönség soraiból mindazokat, akiket Eörsi Istvánnak hívnak, 1931-ben Budapesten születettek, és Lukács György tanítványai, illetve fordítói, hogy emeljék fel a kezüket.

Zene abbamarad. Eörsi nem mozdul. Marian odamegy hozzá, mellé ül

De jó, hogy eljöttél. Meg kell beszélünk a taktikát. EÖRSI Miféle taktikát?

MARIAN Már nem tud írni. Nem megy neki. Manuálisan sem.

EÖRSI Lehetetlen.

MARIAN Munka nélkül viszont még siralmasabb állapotba kerül. El kéne hitetned vele, hogy verbálisan is lehet dolgozni. Beszéltesd magnóra.

EÖRSI Miről?

MARIAN Mit tudom én. Mindegy. Csak higgye azt, hogy hasznos munkát végez. Az utolsó nyolcvanhat évben így szokta meg.

EÖRSI Egyik csecsemőkori versemben a valóság fanatikusának neveztem. Éppen én etessem illúziókkal?

MARIAN Illúziókban nélkülled sem szűkölködik. Na szervusz, megyek a közjegyzőhöz, új végrendeletet kell íratnom vele. (Feláll, indul kifelé) Tudod mit: beszéltesd Sztálinról. Sztálinról mindig szívesen beszél. (El)

A háttérben hangolások zörejei; lassan kibontakozik belőlük a Lenin-gyászinduló

EÖRSI Amikor 1956-ban Hruscsov elmondta titkos beszédét Sztálinról, és az egész világ azt latolgatta, hogy a beismert személyeken kívül ki mindenkit ölelt meg a szóban forgó államférfi, vajon Gorkijt is, Dimitrovot is —, és hogy milyen tudattal deportált osztályokat és népeket, örült volt-e vagy az új uralkodó osztály kíméletlen vezére, akkor Lukács azt mondta nekem, aki pár évvel korábban még dicsőítő

verset írtam a diktátorról, és ezért a szégyen és jóvátétel vágyától remegtem, azt mondta...
LUKÁCS *(elegánsan, mint valami kabarékonzertánszé, bejön a színpadra; a zenekar elnémul)* Nekem is mindig sok problémám volt Sztálinnal. Például sosem tudtam eldönteni, hogy olvasta-e Hegelt.

A zenekar tust húz

EÖRSI *(hahotázik)* Óriási.

Lukács meghajol

Huszonnégy éves koromban, amikor gyorsított ütemben kiábrándultam a véres sztálinista bohócuralomból, írtam egy mérges verset, melyben a fő-fő funkcionáriusokat a régi urakhoz hasonlítottam.

LUKÁCS A kommunistákat, még ha vér tapad is kezükhöz, nem hasonlíthatja a régi uralkodó osztály reprezentánsaihoz. Ez történelmileg nem igazolható sértés, mely lerontja a vers igazságértékét.

A zenekar tust húz. Lukács meghajol. Eörsi ezúttal nem nevet

EÖRSI Nem viccel?

Lukács meghajol

Csakugyan azt állítja, hogy ha egy fasiszta bíróság kommunistát végeztet ki, akkor gyilkol, de ha kommunista hatóság teszi ugyanezt, akkor csak téved vagy hibázik?

Lukács meghajol

Különbséget kell tenni gyűlöletes és bocsánatos haláltáborok között?

Lukács meghajol

Miért nem felel? Régen kitűnően válaszolt az efféle kérdésekre.

LUKÁCS Magam szeretném megválasztani a harcteret, ahol elegendem. *(Hasra vágódik, felkel, leporolja magát, meghajol)*

A zenekar tust húz

EÖRSI Utánam jött a kabaréba is?

LUKÁCS Avtidrof.

EÖRSI Tessék?

LUKÁCS Avtidrof. Fordítva mondom, hogy fordítva. Maga jár utánam. És ez így van rendjén, mert én a maga életében, enyhén szólva, fontosabb szerepet töltöttem be, mint avtidrof.

EÖRSI A fordított beszédet a dialektikával együtt sajátította el?

LUKÁCS Korábban. A bátyámat hatéves korában megtanították olvasni. Én leültem vele szemben az asztalhoz, és előbb tanultam meg olvasni, mint ő, de ttotidrof könyvből és ttotidrof írást.

EÖRSI Aztán a fejéről a talpára állította a könyvet.

LUKÁCS Némely írásokat függőlegesen kell olvasni, másokat vízszintesen. *(Fejével mutatja; hol igent int, hol nemet)*

EÖRSI Nemet inteni örökre megtanultam öntől, az igenekekről viszont régen leszoktam.

LUKÁCS Én is a nemekkel kezdtem. *(A fejével mutatja)* Amikor 1945-ben hazatértem a moszkvai emigrációból, asztal alá ittam az összes magyar parasztíró. Megkérdeztek, hol tanultam inni. Mondtam, a szülői házban. Annyira elkésérített a szülői ház nagypolgári szelleme, hogy ahányszor vendégség volt, én visszavonultam a szobámba, és ittam.

EÖRSI Mit?

LUKÁCS Pezsgőt. Az volt odahaza. *(Meghajol)*

A zenekar tust húz. Lukács ledobja magáról a ruháját, alatta gyerekuha. Háta mögött felmegy a kislüg-

göny — a színpad teli van játékkal. Játsszani kezd egy bűgöcsigával

Anyám mesélte, hogy már hároméves koromban is ezt mondogattam: „Idegen vendégeknek nem köszönök *(fejrázás)*, nem én *(fejrázás)* hívtam őket. *(Bűgöcsigázik)*

EÖRSI És hogy kezdődik, hogy az ember egyszer csak köszönni kezd?

LUKÁCS *(Eörsinek)* Kezét csókolom, Irén néni.

EÖRSI De jól nevelt kisfiú.

LUKÁCS *(Eörsinek)* Juliska, hol a mozdonyom?

EÖRSI Ott van, Gyurika, ahova tette.

LUKÁCS Ez volt az első értelmes kijelentés, amit felnőttől hallottam. Nem a szüleim mondták, hanem a szárazdajkám. Emlékszem, hogy elgondolkodtam rajta. És azóta rendben tartom a holmimat. *(Bűgöcsigázik)*

EÖRSI És köszön az idegen vendégeknek.

LUKÁCS Kezét csókolom, Matyika.

EÖRSI Mekkora köszönt 1952-ben a mi fiók-Sztálinunknak, Rákosi Mátyásnak, hatvanadik születésnapján. A földig hajolt. Egy évvel később a fülem halatára közönséges szatócsnak nevezte. Hogy vállalkozhat egy tölgyfa arra, hogy egy penészgomba sudárságát dicsérje nyilvánosan?

Lukács bűgöcsigázik

Ha erre felel, békén hagyom.

LUKÁCS Én meguntam, hogy minden vendégség után egy nagy skandalum tör ki, és azt gondoltam, hát istenem, miért ne mondjam én annak az Irén néninek, hogy kezét csókolom?

EÖRSI De hiszen Lukács elvtárs százszor is vállalta az életveszélyt. Hihetetlenül bátor volt, és a legokosabb ember, akit valaha láttam. És humora is volt, bár ezt írásaiban gondosan titkolta. Miért köszönt kezécsókolomot tömeggyilkosoknak?

Lukács bűgöcsigázik, miközben a kislügöny lemegy és eltakarja játékoskul. A bűgöcsiga az Internacionálé dalamára vált át

No de ez csak mégse válasz?!

A bűgöcsiga-Internacionálé erősödik

MÁSODIK JELENET

A kislügöny felmegy: mögötte Lukács dolgozószobája. Nagy íróasztal, könyvek. Az asztal mellett zsúrkocsi, rajta tálcán kávé. Mögötte szék. Kézközelben magnó. Az íróasztal mögött Lukács helye üres. A falon idősebb nő fényképe. Ablak, mögötte a budai hegyek

EÖRSI *(felmegy a színpadra, leül a zsúrasztalka mögé, issza a kávé)* Első látogatásomkor, huszonegy éves koromban Gertrud néni megkérdezte, kedvelem-e a török kávé. Fogalmam sem volt róla, hogy mi az, de lelkesen bólintottam. Azóta itt mindig török kávé kapok. Négyévi börtönfogság után, 1960-ban török kávéval vártak itt. Erről a figyelmességről Gertrud néni halála után sem kellett lemondanom. A megérkezésem hírére zsúrkocsin begördülő török kávé mindig halálával tölt el, noha az eszpresszókávé jobban kedvelem, mert fenékig ki lehet inni. *(Megindítja a magnót)*

LUKÁCS HANGJA Apám, Lukács József, az angol-magyar bank igazgatója volt, nagyon gazdag ember. Az ő apja paplankészítő volt Szegeden. Apám felvette a magyar nemességet, politikailag a legkonzervatívabb áramlatokat támogatta, de a modern magyar művészeknek, Bartóknak és Ferenczynek nagyvonalú mecénása volt.

EÖRSI *(kikapcsolja a magnót)* E hang tulajdonosa nyolcvanhat éves, főfoglalkozását tekintve filozófus. Nyolcvanöt és fél éves koráig munkaeje teljében dolgozott ontológiáján, amelyet főművének szánt. Én tizenöt éves koromban olvastam először tőle egy könyvet. Egyszer s mindenkorra meggyőződtem arról, hogy

kapcsolat van a művészeti forma és a világtörténelem között.

Ő volt az első híres ember, akinek megmutattam verseimet. Rosszak voltak, de a legkevésbé rosszat nyilvánossághoz segítette. Nagyon hálás voltam neki ezért. Míg börtönben üdültem, támogatta családomat. Ez erkölcsi biztatást jelentett, amiért szintén nagyon hálás voltam. Fejlődésemnek a vele folytatott szakadatlan és egyre élesbedő viták szabtak irányt. Mindmáig vitázom vele. Egyre több alkalmat ad, hogy elmentmondjak neki. Ezért is nagyon hálás vagyok. *(Az ablakhoz megy, kinéz. Háta mögött megszólal a magnó)*

LUKÁCS HANGJA A halál ugyanolyan folyamat, mint az élet, a biológiai létben nincs köztük értékkülönbség.

Eörsi megfordul. A magnó elhallgat

EÖRSI Bár életre kelhetnének az utolsó hónapok megint. Nem a meghalás a legrosszabb, ami történhet velünk. Igaz: nem is a legjobb. Elég szar dolog, mi tagadás. És mégis: élet. A meghalás: sűrített élet. Ezért kívánom vissza: mert mégsem halál. Utoljára még át akarta fogni teljes életét, versenyt futott az idővel, hogy elmondja... mit is? Hogy kifejezze hűségét... Mihez? A teljességet akarta megmenteni. Ez szép törekvés, filozófushoz illő. De ha a teljességnek része a hazugság, ha felszívódott benne, mint itatásban a tinta? Megmentendő a hazugság is? És mit ér a hűség, ha hazugságokhoz tapad? Most megkérdezhetném tőle... Miért ne? Behunyom a szemem, ő bejön, leül a helyére, és akkor én felteszem neki a kérdést. A kérdéseket. Azokat is, amelyeket akkor nem tettem fel. Mert — hogy az ő nyelvén fejezzem ki magam — csak az idő ir-re-ver-zi-bi-lis, a képzelet nem az.

Eörsi behunyja a szemét. Amikor kinyitja, az íróasztalnál ott ül Lukács György. Nagyon öreg, láthatólag beteg is, de szellemi képességeinek birtokában van. Öltönyt visel és nyakkendőt. A magnó némán forog. Eörsi izgatottan felugrik, mint aki nem hisz a szemének. Tele kávéscsésze van előtte; iszik. Visszaül a helyére

Lukács elvtárs, mit ér a hűség, ha hazugságokhoz tapad? *(Csönd)* Finom ez a török kávé. *(Csönd)* Lukács elvtárs, én tudom, hogy ez abszurd szituáció, amelyet ön esztétikailag elvet; de miért ne tehetnének valóságossá?

LUKÁCS Mi újság?

Eörsi felugrik, Lukácsra mered. Ez ismét mozdulatlan, mint egy bábu. Eörsi leül

EÖRSI Rossz hírem van: kimentünk a divatból! Az ön nevét jobb tarsaságban nem illik kiejteni. A fiatal lányok pironkodva sűtik le szemüket, ha azt a szót hallják, hogy „marxizmus”.

Csönd. Lukács nem mozdul

Már megint ajtóstul rontok a házba. Szeretnék ismét beszélgetni Lukács elvtárssal. Darabot írok életrajzi interjúinkból, és bármilyen abszurdnak látszik is...

LUKÁCS A köznap élet groteszk tényei reálisak. Az abszurditásból éppen a realitás hiányzik. Ezért kordivat csupán, nem építhető rá maradandó dramaturgia. EÖRSI Akkor építsünk rá egy mulandót. Kezdjük azonnal.

LUKÁCS Lehetetlen.

EÖRSI Ismételjük meg...

LUKÁCS Semmi sem ismételhető.

EÖRSI Tegyük fel munkahipotézisként, hogy 1971 márciusa van megint.

LUKÁCS Most mennyit írunk?

EÖRSI Legyen 71 márciusa. Tavaly decemberben az orvos közölte: tüdőrák. Mit felelt erre?

LUKÁCS Megkérdeztem, mennyi ideig dolgozhatok még. Ő egy évet, legalábbis felet ígért. Túl optimis-

tának bizonyult. Gyorsan legépeltek nekem Ontológiám új változatát. A szöveget azonban nem tudom megítélni. Nem vagyok többé kompetens.

EÖRSI Ki kompetens?

LUKÁCS Én nem.

EÖRSI Lukács elvtárs évek óta hangoztatja, hogy vannak kopások.

LUKÁCS Hetven vagy pláne nyolcvan után az lett volna természetellenes, ha nem lettek volna. Csupán azt kellett kitalálnom, hogy milyen területre és milyen mértékben terjednek ki. Namármost az az új helyzet állt elő, hogy semmit sem kell kitalálnom. Életemben először munkanélküli lettem. Csak ülök az íróasztalnál, és azt sem tudom, mire gondolok. Az írás sem megy. Látja, itt ez az önéletrajzi vázlat — ez most már vázlat marad.

EÖRSI *(elveszi Lukácstól a papírköteget, lapozgat benne)* Nem tud írni? De beszélni tud. Akkor dolgozzon beszélgetve. Én felkészülök a vázlatból, és kérdezgetem. Lukács elvtársnak csak válaszolnia kell. Itt ez a magnó. Ontológiát nem lehetne így csinálni...

LUKÁCS Azt nem.

EÖRSI De életrajzot lehet.

LUKÁCS Azt sem lehet, ugyanis ehhez szintén könyvtári munka kéne. Általános tendencia, hogy az ember előbbre helyezi, ami később történt, vagy megfedkedzik arról, ami kínos neki. Aztán a fejére olvassák. *(Csönd)* Igaz, hol lesz az én fejem, mire a könyv megjelenik.

EÖRSI Na látja. A hibákat meg majd kiigazítják. Először hoz létre olyan könyvet, melyet nem szán tökéletesnek. Felszabadító érzés.

LUKÁCS Nem mondanám.

EÖRSI Gertrud néni is mindig azt kívánta, hogy írja meg önéletrajzát. Itt a soha vissza nem térő alkalom.

LUKÁCS *(a képre néz)* Azt kívánta?

EÖRSI Hát nem emlékszik?

LUKÁCS Látja, milyen a memóriám. Így írok önéletrajzot?

EÖRSI Csak azt mondja el, amire emlékszik.

LUKÁCS Valóban azt kívánta. Azt mondta, pihenésül az Esztétika és az Etika között írjam meg önéletrajzomat.

EÖRSI Na ugye?

LUKÁCS Pihenésül, azt mondta. *(Csönd)* Aztán az Etikát sem írtam meg.

EÖRSI Írt helyette Ontológiát.

LUKÁCS Késésbe kerültem.

EÖRSI Ha sakkkozó kerül időzavarba, gyorsan lép. Kezdjük azonnal.

LUKÁCS *(a képre néz)* Nem bánom.

EÖRSI Hol kezdjük?

LUKÁCS Én úgy látom, az én fejlődésem nagyon lépésszerű, és azt hiszem, ha életrajzot csinál az ember, akkor a legjobb időrendben csinálni, annyira összefüggnek énnám egymással a dolgok. Így hát tulajdonképpen ott kell kezdeni, ahol kezdődik.

Kisfüggöny lemegy

HARMADIK JELENET

EÖRSI *(visszaül asztalához. A függöny mögül kabarézene hallatszik)* Igazából nagyon szeretném, ha együtt lehetnék megint. Nem úgy, mint a szörnyű utolsó időkben. Nem. Hanem mint 1962-ben, amikor Gertrud néni élt még. Én az esztétikum sajátosságát fordítottam, és eljártam hozzájuk, hogy Gertrud néni segítségével megoldjam a német gépirat talányait. Az ebédlőben dolgoztunk, az Öreg a saját szobájában írt. Egy ízben berontott hozzánk térdig érő rövidnadrágjában, orra alatt az elmaradhatatlan takonycseppel, mely kristálytiszt volt, borotválkozni lehetett volna benne. Izgatottan beszámolt egy újdonsült zeneelméleti hipotéziséről, meghallgatta Gertrud néni kérdő hangsúllyal előadott megjegyzéseit. Rámförmedt, mert megmukkantam én is. Félkész gondolatot kizárólag felesége számára csomagolt ki. Micso-de zavarbaejtő meghittség. Egyébként magázódtak.

Marian a kisfüggönyön át be

MARIAN (énekelt) Volt egyszer egy pojáca,
három csodaszáma volt:
egy lavór partján pecázott,
majd kiitta a lavórt.

A harmadik mutatvány
minden nézőt kinyírt:
tűt ejtett szénakazalba,
kereste, nem lelte, sírt.

Eörsi tapsol. Marian leül egy másik asztalhoz. A kisfüggöny felmegy. Látható Lukács dolgozószobája. Lukács az íróasztalnál, nyakkendő nélkül. A magnó jár

LUKÁCS Mi újság?

EÖRSI Az Írószövetség elnöke kijelentette: nem fessegeti az elkobzott könyvek ügyét, hogy ne veszélyeztesse az Írószövetség és a párt kulturális szervei között kialakult jó viszonyt. Hogy hatékonyan védhesse az írók érdekeit, egyáltalán nem védi őket.

LUKÁCS (nevet) A mi embereink a gyávaságot heroikus magaslatra emelték. Már Moszkvában elkereszteltem őket máramarosszigeti hamis tanúknak. Elmondtam magának ezt a viccet? Gyerekkoromban hallottam.

EÖRSI (hosszabb szünet után) Milyen viccet?

LUKÁCS Két zsidó utazik a vonaton. Hova mész? — kérdi az első. Nü, Máramarosszigetre. — Mit csinálni? — Nü, tanúskodni. — Milyen ügyben? — kérdi az első. — Was kommt, ami jön. (Nevetnek) A mi politikai klímánkban úgy szaporodnak ezek a máramarosszigeti tanúk, mint a gombák.

EÖRSI Kezdhették?

Lukács bólint. Eörsi átül a zsúrasztalkához

1971. március 17-e. Első interjú.

LUKÁCS Apám a budapesti zsidó nagypolgárságnak ahhoz a rétegéhez tartozott, mely az abszolút asszimilációt tűzte ki célul. Amikor a cionista mozgalom beindult, apám azt mondta... azt mondta... azt...

EÖRSI Hogy konzul szeretne lenni Budapesten?

LUKÁCS Igen, igen. Ha megalakul a zsidó állam, ő szívesen lenne zsidó konzul, de csak Budapesten.

Eörsi nevet

En már hároméves koromban fellázdattam a protokoll ellen. Testvéreim elfogadták, én nem.

EÖRSI Pedig azonos volt az osztályhelyzetük.

LUKÁCS Még nincs tudományosan tisztázva, hogyan jönnek létre az ilyen különbségek. Az anyám ellen például nagyon korán partizánháborút folytattam.

EÖRSI Hogyan?

LUKÁCS Volt a lakásunkban egy sötét faskamra. Ő gyakran bezárt bennünket oda, amíg bocsánatot nem kértünk. Testvéreim azonnal bocsánatot kértek. Én azonban ezt az időtől tettem függővé. Ha tíz óra zárt be, tíz óra öt perckor bocsánatot kértem, és ő kiengedett. De fél kettőkor jött haza az apám. És anyám nem akarta, hogy feszült állapotokat találjon odahaza. Ennélfogva, ha egy után zárt be, a világért se kértem volna bocsánatot, mert tudtam, hogy fél kettő előtt öt perccel úgyis kienged.

EÖRSI Úgy járt el, mint amikor a pártban önkritikát kellett gyakorolnia. Ha úgy gondolta, hogy megölik, vagy kizárják a pártból...

LUKÁCS Az később volt, és más lapra tartozik.

EÖRSI Később volt, de nem tartozik más lapra. Ha úgy vélte, megússza nagyobb baj nélkül, akkor nem kért bocsánatot, ha pedig...

LUKÁCS Formális analógiákat könnyű konstruálni. De ha a dolgot tartalmi szempontból...

EÖRSI A tartalom ezúttal: Lukács György. Én csak azt állítom, hogy az életkor és a világnézet változásai ellenére ugyanaz a személy...

LUKÁCS Csakhogy a személyes fejlődésben nemcsak a kontinuitást kell hangsúlyozni, hanem a disz... disz... disz...

EÖRSI A diszkontinuitást is, természetesen. — Rosszul érzi magát? (Csönd) Lukács elvtárs! (Meg akarja érinteni Lukács karját, de meggondolja magát, kimegy a szobából)

LUKÁCS Mindig utáltam az anyámat. A megtestesült protokoll. Rang, cím, pozíció, csak ez érdekelt. Butának hitt, házitanítót bérelt nekem, de kisvártatva kiderült, hogy a bátyámnak van szüksége rá. Erre kitalálta, hogy bátyám okos, de lusta, én pedig buta, de szorgalmas vagyok. Előítéletét nem befolyásolták a tények. Én fél négyre elkészültem a leckémmel, elmentem biciklizni, a bátyám meg nyolcig magolt a házitanítóval. Amikor behívták munkaszolgálatra, engedelmeskedett, mert tisztelte a törvényt. El is pusztult. Teljesen az anyámra ütött, akit mindig utáltam.

Eörsi visszatér egy pohár vízzel. Lukács megissza

EÖRSI Most látom, elfelejtettem leállítani a magnót. Ha megengedi, visszamegyek egy kicsit, hogy ne legyen akkora űr a szalagon. (Visszaforgatja a tekerestet, bekapcsolja)

LUKÁCS HANGJA Mindig utáltam anyámat. A megtestesült...

EÖRSI (leállítja a magnót) Letöröljem?

LUKÁCS Anyámnak mellrákja volt, és én apám kérésére írtam neki egy levelet. Amikor megkapta, ezt mondta: „Nagyon betegnek kell lennem, ha György doktor levelet ír nekem.” (Csönd) Én készen kapott kötelekeimet, akárcsak zsidóságot, mindig pusztán születéskorbeli ténynek fogtam fel, és ezzel a dolog be volt fejezve. (Csönd) Ellenségeim sem állíthatják, hogy zsidó sérelmek motiváltak, amikor kommunista lettem. (Csönd) Egyszer egy fotózsurnaliszta le akart fényképezni hét unokám társaságában. Csakhogy én még életemben nem voltam egyszerre együtt velük. Hét gyerekkel egyszerre nem lehet beszélgetni. (Csönd) És Sztálint is becsültem, amiért a párt védelmét kérte, amikor egy zsurnaliszta megírta, hogy mi volt a kedvenc étele gyerekkorában. (Csönd) De ez már mind sokkal később történt.

EÖRSI Ha fáradt, akkor folytathatjuk holnap.

LUKÁCS Mitől lennék fáradt? Sietnünk kell. Amikor hetvenéves koromban megcsináltam tízéves tervemet...

EÖRSI Nyolcvanéves korában is megcsinálta.

LUKÁCS Sohase foglalkoztam a halállal. Epikurosszal értettem egyet: semmi közünk hozzá, mert amíg mi vagyunk, addig a halál nincs, és amikor a halál van, akkor már mi nem vagyunk. Most először... először...

EÖRSI Fél?

LUKÁCS Tessék?

EÖRSI Az édesanyjánál tartottunk.

LUKÁCS Nem félek, csak zavar, hogy csinállok valamit, amit nem tudok befejezni. Igaz, az Ontológiát sem... Vagy mégis?

EÖRSI Az Ontológiát befejezte.

LUKÁCS Amit befejeztünk, azon túl is lépünk. Már nem jutott időm, hogy túllépjek rajta. — Hol tartottunk?

EÖRSI Az édesanyjánál.

LUKÁCS Az apámat egy nagyon rendes embernek tartom, de mint bankigazgató azon a nézetem volt, hogy a helyes cselekvés kritériuma a siker. Engem viszont már első olvasmányaim, az Ilias és az Utolsó mohikán arról győzött meg, hogy akkor cselekszünk helyesen, ha nem járunk sikerrel. Hektornak adtam igazat, akit Achilles legyőzött, és az indiánoknak...

EÖRSI Most is a sikertelenség híve? Úgy értem, tagja egy pártnak, mely régóta hatalmon van, egy mozgalomnak, melyet protokollszellem hat át...

LUKÁCS Arra én mindig fűtültem. Az 56-os népfelkelés idején sem a sikert választottam, amikor beléptem a Nagy Imre-kormányba.

EÖRSI Igen, de...

LUKÁCS A történelem ma sem az emberi boldogság megvalósulásának terepe. A szocializmus a Szovjetunióban atipikus úton fejlődik, és ez lehetővé teszi számomra, hogy a győztes mozgalmon belül is sikertelen maradjak.

EÖRSI Ezen a mozgalmon belül a pusztaság túlélése is sikernek könyvelhető el.

LUKÁCS Miket beszél, Eörsi? A siker általában tudatos törekvés eredménye; a túlélés pedig a sztalini időkben a véletlen folyamán volt. Én például Moszkvában nem törekedtem arra, hogy rossz lakásom legyen. Életemet viszont részben annak a véletlennek köszönhetem, hogy lakásom a belügyes emberekre csak nagyon csekély vonzóerőt gyakorolt. Ezzel szemben igazi sikertelenség, amelyre ma is büszke vagyok, hogy 56 után az új rendszerben egy teljes évtizedig betölthettem az ideológiai fővezély posztját.

EÖRSI A sikertelenségnek ez a filozófiája...

LUKÁCS Amikor tizenkilenc éves koromban megalapítottuk az első modern magyar színházi társulatot, én is írtam néhány gyenge darabot, Ibsen és Hauptmann modorában. Szerencsére hamar elégettem valamennyit. Ez a sikertelenség is jól jött, mert azóta van egy titkos kritériumom arról, hogy mi az irodalom. Irodalom az, amit én már nem tudok megírni.

EÖRSI De ennek a sikertelenségnek...

LUKÁCS Első könyvem első kritikusa kényelmetlen szerzőnek nevezett. Egész életemben ehhez tartottam magam. Minden irányzat számára kényelmetlen akartam maradni.

EÖRSI Csakhogy ez a sikertelenség...

LUKÁCS Kétségbeestem, amikor első monográfiám akadémiai pályadíjat kapott. Úgy gondoltam, ha a begyepesedett akadémikusok kitüntetnek, akkor művem alapvetően hibás.

EÖRSI Fiatal korában a sikertelenség filozófiája vezérelte életvitelét. A sikertelen magánéletet, romantikusabb szóval: a boldogtalanságot a mű előfeltételének tekintette. A boldogság bénító hatalmáról beszélt, emlékszik?

LUKÁCS Voltak ilyen kortendenciák.

EÖRSI „Vannak emberek, akik számára, hogy naggyá válhassanak, örökre tilalmas mindaz, ami csak kicsit is emlékeztet a boldogságra és napsugárra.”

LUKÁCS Ki mondta ezt?

EÖRSI Ön. 1909-ben.

LUKÁCS Nem emlékszem.

EÖRSI Ezzel az indoklással mondott le a szerelemről.

Csönd. Jelena és Gertrud be. Leülnek egy-egy asztalhoz a színpad előterében

LUKÁCS Seidler Irmával 1907-ben volt egy rendkívül jelentős találkozásom. Hogy most ezt szerelmemnek nyilvánítják-e vagy sem, az egy más kérdés, de öneki az én 1907 és 1911 közti fejlődésemre rendkívül mély befolyása volt. 1911-ben öngyilkos lett, ezután jelent meg *A lelki szegénységről* című tanulmányom. Ez az ő halálának leírása és büntudatom kifejezése.

EÖRSI A büntudat oka? (*Csönd*) Nem akar erről beszélni?

LUKÁCS Nem.

EÖRSI Befejezzük mára?

LUKÁCS A lelki szegénység azt jelenti, hogy formákká válunk, a szellem kelyheivé. Azt jelenti, hogy feláldozzuk a magunk boldogságát és mindazokét, akiket szerencsétlen sorsuk a közelünkbe sodor, művünk oldalán. Az élet gazdag, tarka, mámorító formátlan-sága darabokra zúzódik megformált szegénységünkön.

Eörsi az asztalához megy, leül

Világtörténelmi távlatban talán nincs kiúttalan helyzet. De a személyes életben többször is előadódhat. Például most a rák. Most a rák. Akkor Irma.

EÖRSI Lukács György 1907. december 18-án, tehát 22 éves korában ismerkedett meg az akkor 25 éves Seidler Irma festőnővel. 1908. május 28-a és június 11-e között Itáliában járt vele és legjobb barátjával, Popper Leó művészetfilozófussal. A szerelem itt bontakozott ki, de nem hágta át a polgári konvenciók kereteit. Az úgynevezett „jó társaság”, melyhez mindketten tartoztak, csak elvált asszonytól tűrte el, hogy nyílt szerelmi viszonyt folytasson. Seidler Irma a tár-

sadalmi kiközösítést is vállalta volna, de Lukács — mint ő maga írta — félt a boldogság puhító hatásától. Úgy vélte, művének létfeltétele az embertelen magány. Így hát Seidler Irma visszakérte tőle a szabadságát, amelyet Lukács el sem vett tőle, és férjhez ment egy kollégájához. A házasság kudarca után Lukács egyik barátjával, Balázs Béla íróval próbálta felépíteni szerelmi életét. Balásznak a beteljesülésig csak legyőzhető skrupulusai voltak, utána azonban Lukácsra hivatkozva szakított Seidler Irmával, aki a Dunába ugrott.

Lukács a falszakasz felé közeledik, ahol az idős asszony fényképe díszelgett; most egy fiatal nő portréja látható ott

LUKÁCS Ki tudná elszámolni, kedves Irma, vagyis tisztelt nagyságos asszonyom, hányadik írás ez, amit magához intézek utolsó végleges búcsúul — maga nem akart tőlem elbúcsúzni, nekem mégis kell egy búcsú, még ha visszhangtalan marad is. Ha volna bennem energia, soha nem hallana rólam semmit, vinném tovább üres, nyomorult, huszonhárom esztendő életemet, és hogy hogyan bírom elviselni, mit érdekelhet ez magát, és nem is érdekli, és én nem is kívánom, hogy érdekelje. Most kell írnom, most, hogy halálom hírével együtt kapja kézhez ezeket a sorokat. Maga meg akart menteni engem — köszönöm —, megtört, hálás szívvel és sírásoktól gyöngye szemmel és rekedt hangon köszönöm. Meg akart menteni, de engem nem lehet megmenteni. Olyan közel nem volt hozzám ember soha, mint maga, és nincs rá esélyem, hogy még egyszer bárki ilyen közel jöhessen hozzám, és mégis bebizonyosodott, hogy az én legnagyobb szeretetem, ha olyan nagy, hogy lángba borítja és porig égeti az én szegény életemet — hogy még ez a szeretet is kevés, hogy még ez a szeretet sem ér semmit. Azon a firenzei péntek estén (1908. június 5-e volt) tettem fel teljes határozottsággal életem kérdését: szükséges-e, hogy az én kezemből kicsússzék mindenki abban a pillanatban, amikor nem intellektus áll szemben az intellektussal, de ember az emberrel? És október 28-án kaptam meg a maga leveléből a választ: igenis, ennek így kell lennie. Te ilyen vagy! Viseld el az életedet! De én ezt az életet nem bírom elviselni. Összeomlott minden, amit maga épített. Csírájával együtt kipusztult belőlem a jószág. Rossz lettem, hideg, cinikus. Intellektuális mámorok jöttek, jött egypár hét, amikor gazdagabb voltam, mint bármikor életemben, amikor rajokban jöttek a nagy, erős, átfogó gondolatok. Aztán egy este eltűnt a mámor, és éreztem: gondolataimnak csak az adott életértéket, hogy maga meghallgatta, szerette őket. Hidegen megállapítom, hogy nagyon tehetséges vagyok, de ezzel nem érhetem be, mert maga megmutatta, hogy van más élet is, mely túl van a formákon, megmutatta, hogy az én életformáim nem formái az életnek. Művem az életből nő ki, de ki is nő belőle. Emberi anyagból készül, de embertelen, sőt emberellenes. A vakolat, mely összetarthatná, embervérből való. El kell pusztítanom magam, mielőtt megérkezne áldozatként egy Kőműves Kelemenné. Intenzív erővel kívánok önnek minden szépet és jót. Isten vele. (*Elővesz egy pisztolyt, a halántékának szegezi*)

Eörsi odasétál hozzá, az asztalhoz vezeti. Mindketten visszaülnek a helyükre. Lukács még mindig halántékához szorítja a pisztolyt. Marian, Jelena és Gertrud el

EÖRSI A halálnak is megvan a maga előnye. Megszünteti a társalgási formák konvencióit.

LUKÁCS Aztán mégis ő halt meg, nem én. Nevetségesen éreztem, hogy egy asszony miatt... (*Elteszi a pisztolyt*)

EÖRSI Nevetséges is lett volna. Ezzel szemben Kőműves Kelemenné halála tisztán tragikus, nem lehet megmosolyogni.

Az ajtóban megjelenik Marian, Lukács és Eörsi nem veszi észre

LUKÁCS Egy ember kellene, akivel beszélni lehetne! Dadogni! Akinek hallgatásai vakmerőségeket csálnának ki belőlem, aki megszüntetné monologikus életvitelemet — egy ember kellene — Irma kellene!

A kép felé nyújtja kezét; a kép eltűnik a falról

Ezek után egyedül vagyok és leszek. Értelmem légüres térben dolgozik, sehol ellenállás, sehol egy eleven lény. Tiszta — vagyis üres, erőtlén, támaszték nélküli, értéktelen szellemmé váltam. Csak a csoda segíthet, hogy áttörhessek valahova.

EÖRSI Tíz éve várok erre a percre. Most... most fogja kimondani!

LUKÁCS Olyan típushoz tartozom, melytől megtagadtatott a legmagasabb rendű beteljesedés... Ha nem megy végbe ez a csoda, és nem élek meg valamiféle Damaszkuszt, mely átalakítaná típusomat, akkor kimondatott fölöttem az ítélet!

EÖRSI (felkiált) Damaszkusz!

MARIAN Némán ültök itt?

Lukács arca megdermed. Eörsi villámgyorsan hátrafordul

EÖRSI Hallottad te is?

MARIAN Mit?

EÖRSI Nem azt mondta, hogy Damaszkusz?

MARIAN Ezt nevezem munkamegosztásnak: én nem alszom, és te hallucinálsz.

EÖRSI Hát akkor mit mondott?

MARIAN Csak állok, és bámullak benneteket. A magnó lejárt, zörögve forog, te Gyuri bácsi bámulod, Gyuri bácsi meg nem is tudom, micsodát.

EÖRSI Psszt.

MARIAN Nem hallja. Amikor ilyen az arca, akkor semmit se hall. Bezárkózik, mint héjába a kagyló. Pedig alá kellene íratnom vele ezt a hét levelet.

EÖRSI Most?

MARIAN Ma délután indul valaki Bécsbe. Műveinek külföldi kiadása ügyében akkora kupleráj van, hogy azt el sem tudod képzelni. Legalább ötven levelet kellett megírnom ezen a héten.

EÖRSI Az Öregt most már ne terheljük ezzel.

MARIAN Kell az aláírása.

EÖRSI Nemsokára úgysem intézheti az ügyeit. Nem mindegy, mikor hagyja abba?

MARIAN Éppen ezért nem mindegy! És ha halála után Verebes elvtárs meggátol bizonyos szerződéseket? Csak Gyuri bácsi állíthatja kész tények elé!

EÖRSI Fontosabb dologra készül.

MARIAN Képzeld, még jobban megszerettem, amióta beteg. Micsoda méltósággal viseli, még csak nem is utal az állapotára. Többek szerint megfélelvezett a rákjáról. Szívől kívánom neki, bár ez esetben nem kunszt, hogy hallgat róla.

EÖRSI Ne haragudj, szükségem volna még egy negyed-órára.

MARIAN Tudod, milyen örömmel gondoskodom róla? Sose hittem volna. És egyetlen publikációmnak sem örültem annyira, mint amikor rábukkanok valamelyik írására. Fantasztikus, hogy mi kallódik ebben a lakásban!

Lukács az ablakhoz megy, kinéz

EÖRSI Elmeséled később.

MARIAN Elnézést a zavarásért. Tudod, egész nap egyedül rámolok itt. Lepedő nagyságú kimutatásokat készítek művek és kiadók szerint. Tegnap már volt egy csinos szívgyörcsöm is, lehet, hogy egyszer ki kéne aludnom magam.

Lukács megfordul, kifejezéstelen arccal Marianra mered. Ez felé nyújtja a leveleket

EÖRSI Majd aláíratod őket ebédnél.

MARIAN Na jó. Pontosan fél kettőkor tálalok. Akkor még taxival háromig el tudom vinni a leveleket...

EÖRSI Rendben van.

Marian el

Javaslom, hogy folytassuk a beszélgetést.

Lukács nem reagál

Légiveszély elmúlt.

Lukács visszamegy az íróasztalához

Hallotta, mit hordott össze? (Csönd) Lukács elvtárs mindig ki tudott kapcsolni, ha valami vagy valaki nem érdekelte.

LUKÁCS Ki... Kikapcs...

EÖRSI Sokszor figyeltem. Egyszerűen elmenekült. Csak ült köztünk, de nem volt jelen. (Csönd) Befejeztük a Seidler Irma-témát.

LUKÁCS Azt befejeztük. Igen. Azt be...

EÖRSI Damaszkusznál tartottunk.

LUKÁCS Hol?

EÖRSI Lukács elvtárs 1911-ben úgy vélte, ha nem megy át olyan gyökeres fordulaton, mint Pál apostol Damaszkuszban, akkor akár főbe is lőheti magát.

LUKÁCS Én életemben nem írtam le Pál apostol nevét.

EÖRSI A Damaszkusz kifejezést használta. Minthogy Pál apostolnak Damaszkuszban jelent meg Krisztus, ott vált keresztényüldözöből kereszténnyé, én úgy értelmeztem a „Damaszkusz” kifejezést...

LUKÁCS Miről beszél?

EÖRSI Félreértettem volna? Úgy hangzott, mint valami idézet egy fiatalkori levélből vagy naplóból.

LUKÁCS Én fiatal koromban annyi mindent firkáltam össze, aminek ma már az égvilágon semmi de semmi jelentősége nincs.

EÖRSI Azt hiszem, lebecsüli korai írásait.

LUKÁCS Nézze, én nem vitatom, hogy azokat a könyveket egy nagy tehetségű fiatalember írta, csakhogy olyan mélyen gyökeredzett a jobboldali ismeretelméletben meg a közönséges kantianus előítéletekben...

EÖRSI Amit én Damaszkusznak értettem, az egyéni válságának megfogalmazása volt. Csodát várt, hogy áttörhessen az emberekhez. A közösséghez. Nem ezt a csodát találta meg később, amikor a proletárforradalomhoz és a kommunistákhoz csatlakozott?

LUKÁCS Miféle csodát?

EÖRSI A forradalmat úgy várta, mint valami messiást. A marxista-leninista elmélet intellektuális üdvözülés volt. Kidolgozói az egyházatyák szerepét töltötték be. Az egyház pedig a párt volt, mely a tévelygést jó esetben exkommunikációval torolta meg.

LUKÁCS A filiszter ilyen divatos analógiák segítségével próbálja megmagyarázni, hogy egy értelmes ember miként dönthetett saját osztályérdekei ellen.

Kinről tányér- és pohárcsörömpölés

EÖRSI Önmagát akarta megváltani. Aztán messianisztikus kommunista lett. Nem ugyanaz a vallásos szükséglet bujtogatta mindkét korszakában?

LUKÁCS Az én fejlődésemben semmi sem ment végbe szervetlenül. De amit maga az én vallásos szükségletnek nevez...

EÖRSI Ön utalt rá, amikor Damaszkusztól beszélt.

LUKÁCS Nézze, a Damaszkusz nem az én kifejezésem.

EÖRSI Most veszem észre: áll a magnó. (Beindítja) Hadd fogalmazzam meg másképp a kérdést.

Nyílik az ajtó, megjelenik Marian. Lukács megindul az ebédlő felé

EÖRSI Némely kérdéseknek az a sorsuk, hogy válaszlatlanul maradnak. Minden ellenük dolgozik: a világtörténelem, a magnó, az ebéd. Megszomjaztam ezen az úttalan damaszkuszi úton.

Lemegy az asztalához. A magnó üresen forog tovább. Kiszüggöny leereszkedik. Kabarézene. Eörsi iszik

NEGYEDIK JELENET

Eörsi az asztalnál. A kabarézene felerősödik. Marian a függőnyön át be

MARIAN (énekel) Volt egyszer egy királyfi,
három testőre volt,
de megnősült az egyik,
a másik kivándorolt.

A harmadikból pap lett,
és titkon kupiba jár —
azóta a királyfi
szabad, mint egy madár!

Eörsi tapsol. A kisfüggöny mögül telefon hallatszik. Marian eltűnik a függöny mögött, felveszi a kagylót

MARIAN HANGJA Nem adhatom, mert dolgozik, igen, igen, jól hallok. Mostanában keményen dolgozik az önéletrajzán. Magnóra beszél, nem szívesen szakítanám félbe. Majd visszahívunk. Mondom, hogy jobban van. Folyamatosan javul az állapota. Átadom neki. (Leteszi a kagylót) Nemcsak barátai — most már ellenségeid is érdeklődnek, részvételtől csöpögve.

EÖRSI (üvöltve) Függőnyt!

A kisfüggöny felmegy. Az íróasztal mögött Lukács. Kigombolt ing. Amikor feláll, látható, hogy nadrágja — öv és nadrágtartó híján — le akar csúszni. A zsúrasztalkán kávé. A falon az idős asszony arcképe. Marian kezében egy levél

MARIAN Mit gondolsz, Gyuri bácsi, ki írta ezt itt neked? Gertrud néni, mégpedig 1906-ban. Most találtam meg az iratai között. Nem is tudtam, hogy ilyen régi a barátságotok. Hiszen csak a forradalom idején kerültetek össze, nem?

Lukács nem reagál

Azt hittem, ez efféle romantikus szerelem volt, szerelem első látásra vagy ilyesmi.

Lukács nem reagál

Nem vagy jól? Talán okosabb, ha ma nem dolgoztok. Hazaküldöm Eörsit.

LUKÁCS Itt van már?

MARIAN Gyuri bácsi, de szórakozott vagy. Hiszen az előbb ment ki. Itt a török kávéja, nézd.

LUKÁCS Milyen nap van ma?

Megszólal a telefon

MARIAN A nyolcadik! (Felveszi a kagylót) Kicsoda? Áááá, Földes elvtárs, jobban vagyunk, sokkal jobban. Nagyon fogunk örülni. (Lukácsnak) Földes elvtárs kérdi, hogy mikor látogathat meg Verebes elvtárs.

Lukács nem reagál

(A telefonba) Bármelyik időpont megfelelő. Dolgozik az önéletrajzán, de egy ilyen látogatást mindig be tud iktatni.

Lukács kimegy a szobából

Iszonyatos a leromlás. Nem, nem, ott még nem tartunk. Van egy jó hírem is: megtaláltam egy elveszettnek hitt kéziratát. Legalább négyszáz oldal! Nem, nem, nincs ok aggodalomra, még idealista korában írta. A tízes évek elején. Még nem tudja. Rendben van. Értem. Küldök belőle egy példányt Verebes elvtársnak. De ismétlem, semmi veszélyes nem lehet benne, akkor még nem volt marxista. Igen. Igen. Holnapután tizenegykor várjuk magukat. (Leteszi a kagylót)

EÖRSI Mit találtál meg?

MARIAN Nem fogod elhinni. Fogódkodj meg. A heidelbergi esztétika kéziratát.

EÖRSI Viccelsz. (Miközben átmegy a dolgozószobába) Tegnapelőtt mondta, hogy csak egy töredéke maradt meg, és arról sem tudja, hol van.

MARIAN Hogy fog örülni!

EÖRSI Nem biztos.

MARIAN Jelek szerint az egész mű megvan. Legalább négyszáz lap. Gertrud néni szobájában találtam, egy ütött-kopott bőröndben. Hány határon csempészték át 1919 óta, hány illegitimitást, emigrációt, evakuációt élt túl! Olyan meszes már az Öreg, hogy elfelejtette.

EÖRSI Fenét felejtette el. Nem is tudott róla.

MARIAN Gondolod?

EÖRSI Gertrud néninek jobb véleménye volt az Öreg fiatalkori produkciójáról, és ezért megmentette, engedély nélkül.

MARIAN Fő, hogy megvan!

EÖRSI El ne áruld neki!

MARIAN Érdekes, Földes elvtárs is erre kért.

EÖRSI De más okból. Ha Gertrud néni titkolta előle, akkor neked sem kell közölnöd vele. Már úgysem tudná feldolgozni. (Csönd) Vedd figyelembe, hogy egyelőre még él. Nem kellene folyvást tudatnod vele, hogy turkálsz a papírjai közt.

MARIAN Turkálok? Vedd tudomásul, hogy amit most találtam, az többet ér összes múltbeli és jövőbeli firkálmányodnál.

EÖRSI Nagyon valószínű, de én nem erről beszélek.

MARIAN Te nem beszélsz, hanem ítélsz. Kilóg belőled az igazság, el se fér veled egy szobában az ember. (Közelebb lép Eörsihez) Tudod mit? Ha az Öreg már nem él, elfoglalhatod bírói székedet, világgá kürtölheted, milyen önző, anyagi és fehérmájú spiné vagyok. De most fogjunk össze. A heidelbergi kézirat új helyzetet teremtett. Megfogalmazunk egy kérvényt a pártközpontnak, hogy rendezzenek majd be a lakásban egy kutatóintézetet... (Csönd) Nem jó ötlet? A lukácsológusoknak együtt maradna minden: a könyvtár, a kéziratok, a cédulák, amelyeket még ő helyezett el a könyvekben. A szék, amelyen ült. A ti magnószalagaitok is.

EÖRSI Én most nem tudok ezzel foglalkozni.

MARIAN Neked nem is kell. Már kész a stratégiám. Holnapután jön Verebes elvtárs. Első lépésként készíttetek neki a kéziratból egy másolatot. Egy kukkot se fog érteni belőle, de nagy hatással lesz rá.

EÖRSI Erre mérget vehetsz.

MARIAN Aztán megmutatok neki más kéziratokat, dokumentumokat, kényesebb természetűeket is. Ezeket már érteni fogja. Tudsz követni? Nemzetközi kutatóközpontot rendezünk be itt! (Szinte nekidől Eörsinek) Segítesz?

EÖRSI Miért ne?

MARIAN Akkor add ide a szalagokat, hadd játsszam őket át. Beszélgetéseitekből is adok Verebes elvtársnak.

EÖRSI Mindjárt megmondom, miből adj nekik.

MARIAN Szokásod ellenére hallgass meg. Én mindent kiszámítottam. Verebes elvtárs szörnyen berezel majd egy-egy kitételtől. Aztán eszébe jut, hogy ha együtt marad minden, akkor ellenőrizheti, zároltathatja az anyagot, tetszése szerint.

EÖRSI És ki fogja zárolni? Te?

MARIAN Ugyan, meddig zárolható az ilyesmi? Két évig? Öt évig? Idő ez az Öreg művének horderejéhez képest? Ezt az életművet nem a zárolás fenyegeti, hanem a kontárság, hanyagság, felelőtlenség.

EÖRSI Tölem nem kapja meg se Verebes elvtárs, se Földes elvtárs. Elvégre az Öreg nekem beszél, nem pedig nekik.

MARIAN Az Öreg nem neked beszél, hanem az utókornak. Te itt csak egy közbevetett tag vagy.

Lukács be. Megáll az ajtóban. Nadrágja nincs begombolva

EÖRSI Ha Verebes elvtárs kíváncsi, kérje el a szöveget a belügyi szervektől. Csak nem képzeld, hogy az én magnóm az egyetlen lehallgató készülék ebben a szobában?

Lukács köhécselve nevet. Megszólal a telefon

MARIAN (a telefonba) Halló? Verebes elvtárs? Hál' istennek jobban van, sokkal jobban. Holnapután tizenegyor, tudja már, igen. Nagyon várja magát.

Eörsi kikíséri Lukácsot az ajtón. Lemegy a kisfüggöny

MARIAN HANGJA Verebes elvtárs, hallotta a jó hírt? Igen, igen, több mint négyszáz oldal! Eredeti, kézírásos kézirat! Érdeklí?

Eörsi be. Leül az asztalához. Kabarézene

(Marian hangja lehalkul) Hogy mennyi kincs van ebben a lakásban... Verebes elvtárs, mi lesz velük? Rettenetes a leromlás. Azt hiszem, az elvtársaknak már a konkrét szervezési problémákkal...

EÖRSI (az asztalra csap. Teljes csend támad) Ott voltam a temetésén, micsoda kutyakomédia volt. Az a tömérdek gumibotos munkásor a temetői sétány két oldalán. Nyilvánvaló volt, mit tennének velünk, ha csintalanakodnánk. Kegyeletes lényükből áradt a tetterre kész unalom. És én nem bírtam megszabadulni a gondolattól, hogy az Öreg rászolgált valamiképpen erre a viszolyogtató tiszteletadásra.

ÖTÖDIK JELENET

Az előfüggöny felmegy. A színpad egyik sarka: temető. Lukács egy sírkövön ül; öreg, de nem beteg. Folyvást szivarozik. Néha felugrik a kőről, fel-alá sétál, ilyenkor látható a felirat: BÉKE PORAIRA. Eörsi odasiet hozzá

EÖRSI Nem bírta tovább hallgatni, mi?

LUKÁCS Lábon akarnak megvenni, mint a gabonát.

EÖRSI A hatalom érvek híján gumibotot lóbál vagy pénztárcát.

LUKÁCS Nekem a pénz sosem jelentett sokat, talán mert gazdag családból származom.

EÖRSI Mégis megkaparintották, utólag. Hadd közöljem: államosították, amióta meghalt.

LUKÁCS Hogyan?

EÖRSI Új Lukács-tanítványokat jelöltek ki, többnyire olyanokat, akikkel ön szóba sem állt. A régieket elhallgattatták vagy kikergették az országból. Az újak minden mocskos ügyben önre hivatkoznak, és úgy dongják körül életművét, mint legyek mészárszékben a húst.

LUKÁCS Mindig mondtam: ha nem vagyok ott, akkor akár fel is köthetnek.

EÖRSI Nem kötik fel, hanem lejáratták.

LUKÁCS Amikor Verebes elvtárs egy ízben elmagyarázta, hogy nem azok az igazi tanítványaim, akiket tanítványaimnak gondolok, hanem azok, akiket ő gondol tanítványaimnak, azt feleltem, hogy olyan sorsra jutok, mint Krupszkaja, akit Sztálin megfenyegetett, hogy leváltja, és alkalmasabb személyt nevez ki helyette Lenin özvegyének.

Nevetnek

EÖRSI Mindig sajnáltam, hogy műveiben nem kamatoztatta humorát.

LUKÁCS Az ismeretelmélettel nem lehet tréfálni.

EÖRSI Hát Marx?

LUKÁCS Marx más.

EÖRSI Persze hogy más. Ő még azt is megengedhette magának, hogy ne legyen marxista. Önnek azonban minden pillanatban azt kellett bizonygatnia, hogy hű Marxhoz.

LUKÁCS Sohasem külső kényszerből tettem.

EÖRSI Annál rosszabb. Műveit fordítva észre kellett vennem, hogy gyakran nem az igazságot, hanem Marx véleményét akarta felderíteni.

LUKÁCS Mert megbizonyosdtam arról, hogy e kettő minden lényeges kérdésben azonos.

EÖRSI Ehhez a bizonyossághoz hit kell.

LUKÁCS Maga ezt az én állítólagos hitemet egyszerűen ráhúzza mindenre, bizonyítás nélkül. (Csönd) Hova hamuzzak?

EÖRSI Maga alá. Itt a temetőben nincs szükség hamutartóra.

LUKÁCS Csak olyan intellektus meri alárendelni magát az igazságnak, aki ad magára. Ne menjünk haza? Esni fog.

EÖRSI Szeretnék egyetlen beszélgetést itt a szabad ég alatt, magnó nélkül lefolytatni önrel. Egy brutális beszélgetést.

LUKÁCS Miről?

EÖRSI Amikor élt, még nem tartottam ott, hogy... és önt is kímélnem kellett. De egész életem, úgy érzem, függőben maradt azóta, és nem léphetek, míg nem látok tisztán ebben az ügyben.

LUKÁCS Milyen ügyben?

EÖRSI A bűn ügyében. A bűnről akarok beszélgetni önrel.

Jelena be. Leül egy kis asztalhoz

LUKÁCS Miféle bűnről? (Csönd) A proletárdiktatúra idején az ötödik hadosztály politikai megbízottja voltam. Tiszafüred védelme nagyon rosszul sikerült, mert a pesti vöröskatonák puskalövés nélkül megfutottak, és ezért a másik két zászlóalj sem védhette állásait. A románok a hátuk mögé kerültek, nagy részüket megsemmisítették. Tiszafüred elesett. Én akkor helyreállítottam a rendet. (Csönd) Összehívtam egy rendkívüli hadbírósgót, és a megfutamodott zászlóalj nyolc emberét Poroszló főterén agyonlővettem. (Csönd) Tizedelés alapon. (Csönd) Ma sem tennék abban a helyzetben másképp. E zászlóalj gyávasága igen sok ember életébe került. A becsületes harcosoknak meg kellett mutatni...

EÖRSI Néhány szakácsot is főbe lövetett.

LUKÁCS Igen? Erre nem emlékszem.

EÖRSI Aki lopdosták a hadosztályi ételmét. Még 56 előtt mesélte. Ahányszor megérkezett a hadsereghez, a konyhánál kezdte.

LUKÁCS Igen, igen. Két-három kilométerre a front előtt megállítottam az autót, és elhelyeztettem egy bokorban, és a csapatoknál váratlanul jelentem meg, méghozzá a konyhán. Rögtön megkóstoltam az ételeket, úgyhogy a szakácsok, akik rendszeresen ellopták és értékesítették az étel egy részét, rettegtek tőlem. Sohasem tudhatták, mikor bukkanak fel.

EÖRSI Aztán, ha rájuk bizonyította a lopást?

LUKÁCS Nézze, a katonák gondolkodására két tényező gyakorolt rendkívüli hatást: a konyha és a posta. Én nem tartom magamat kiváló katonai szervezőnek, de a katonák az én hadosztályomban tisztességes kosztot kaptak, és naponta szétosztották közöttük a postát.

EÖRSI Így vitte le Lukács elvtárs a materializmus elméletét a konyha szintjére.

LUKÁCS Helyteleníti eljárásomat?

EÖRSI Csak meg szeretném érteni.

LUKÁCS Maga az én helyzetemben nem tizedelt volna?

EÖRSI Azt szeretném megérteni, miként került abba a helyzetbe.

LUKÁCS Választanom kellett, hogy csak írjam-e vagy éljem is az etikámat. Vagy maga szerint erőnyesebben jártam volna el, ha az általam szükségesnek elismert bűn gyakorlati elkövetését finnyásan másokra háromtom át?

EÖRSI És mi volt ez a bűn?

LUKÁCS Az erőszak. Nézze, én mindig szkeptikusan szemléltem a polgári demokráciát. Anatole France mond olyasvalamit, hogy a gazdagoknak és a szegényeknek egyaránt szabad a híd alatt aludni. Az efféle erőszakmentes egyenlőségről mindig lesújtó volt a véleményem.

EÖRSI Az se jobb, ami nálunk valósult meg, hogy senkinek sem szabad a híd alatt aludni, ha van lakása, ha nincs.

LUKÁCS Megint más lapra tartozik, hogy mi valósult meg.

EÖRSI Nem tartozik más lapra. Ha elvet egy bűnös korszakot, és még a bűnt, a tömeggyilkosságot is vállalja, hogy megszabadítsa tőle az emberiséget, akkor tettét csak az igazolhatja utólag, ha az emberiség valóban felszabadul.

LUKÁCS Ostobaság. A tettek nem utólagos igazolásra szorulnak. Vagy azt gondolja, Lenin 1917-ben hibásan döntött, mert Sztálin a harmincas évektől népszerű politikát folytatott?

EÖRSI Lenin a viláforradalom reményében kockáztatta meg a maga forradalmát. Ön azonban nem volt ilyen gyanútlan. 1918 végén azzal indokolta belépését a kommunista pártba, hogy lehet etikátlanul és mégis helyesen cselekedni. A bibliai Judithra hivatkozott.

LUKÁCS „Ha közém és tettem közé egy bűnt helyezel: ki vagyok én, hogy perlekedjek emiatt veled, hogy kivonjam magam parancsod alól.”

EÖRSI Gyönyörű mondat — kár, hogy visszaélésekre ad alkalmat.

LUKÁCS Olyan mondat nincs, mely ne adna alkalmat visszaélésekre.

EÖRSI Hadd kérdezzem meg: ha 1919-ben tudta volna, hová fejlődik a forradalom, vállalta volna akkor is a bűnt?

LUKÁCS Ahogy Pesten mondani szokták: ha a nagy-nénémnek kerekai volnának, trolibusz lenne.

EÖRSI Ez nem válasz.

LUKÁCS A maga kérdése pedig nem kérdés. A bonyolult döntéseket éppen az jellemzi, hogy következményeik nem láthatók előre. Én Dosztojevskij Razu-mihinjével szólva lehetségesnek tartottam, hogy keresztülhazudhassuk magunkat az igazsághoz.

EÖRSI Tisztességből vállalta a hazugságot?

LUKÁCS Persze. Szobatudósból népszónok lettem. A lélek és a formák összefüggései helyett elsikkasztott pártpénzek után nyomoztam zugkávéházakban. Mindezt tisztességből magamra erőltetett hazugság volt, idegen forma, de csak addig, míg nem váltam eggyé vele. Ne kérdezze meg újra, hogy érdemes volt-e. A történelem még nem mondta ki az utolsó szót.

EÖRSI Milyen szörnyűségekre vár még? Mit fogad el utolsó szónak?

LUKÁCS Ne felejtse el, hogy a kétségbeesés éjszakájából pillantottuk meg a forradalom lángját. Én első pillanattól gyűlöltem a világháborút. A tömegek háborús eufóriáját. Az értelmiség nacionalista tébolyát.

Jelena — sovány, elhanyagolt külsejű harminc év körüli asszony — közeledik a sírhoz; nem szép, de nagyon vonzó

Még Heidelbergben, Max Weber környezetében is egyedül álltam háborúellenességemmel. Illetve nem egészen egyedül, mert Ernst Bloch szintén... Emlekszem, ültünk valami domboldalon, zötyögött alattunk egy katonavonat, katonadalok, és Bloch akkor nagyon szomorúan ezt mondta: „Mennek a gójok a háborúba.”

A nő felnevet; észreveszük. Lukács helyet kínál neki maga mellett a síron

EÖRSI Eörsi István.

JELENA Jelena Grabenko.

LUKÁCS A háborúban a totális bűnösség totális erőszakhoz folyamodott. A magam bűnét azért vállaltam fel, hogy segítsék felszámolni a totális bűnösség korszakát.

JELENA Gyuri, ne szépítsük a dolgot. Ha sikerül velem az életem Heidelbergben, akkor talán a magad bűne helyett egy katedrát vállalsz, és magántanár lettél volna valamelyik tőkéletesen bűnös egyetemen.

EÖRSI De jó, hogy kimozdultunk a dolgozószobából. Most legalább megismerhetem magát. Heidelbergben találkoztak először?

JELENA Nem. Egy olasz fürdőhelyen. Balázs Béla mutatott be neki. *(Nevet)* Gyuri nehezen tudott volna olyan nőt találni, akinek ne lett volna köze Balázs Bélához.

LUKÁCS Balázs a nőket kötelességekként élte át. Tartozott nekik azzal, hogy elcsábítsa őket.

JELENA Besétáltam a hotelszobájába, és mellé feküdtem. Vannak férfiak, akik azzal vesznek le bennünket a lábunkról, hogy nem rejtik véka alá férfias készenlétüket. Te nem ezzel vonzódtál, Gyuri szívem. *(Eörsinek)* Maga melyik típusba tartozik?

EÖRSI Szeretném, ha egyszer megérezné.

JELENA *(nevet)* Áhá. — Seidler Irma történetét ismeri, nem? — Balázs nem akarta egy újabb asszony miatt másodszor is elveszteni Gyurit, így hát elmaradt tőlem, amikor Gyuri belém szeretett. De az öccsével azért lefeküdtem. Édes Ervin. Nagyon mutatós, kedves fiú volt. Bizonyos helyzetekben csak libák lehetünk vagy kokettek.

EÖRSI Természetesen.

JELENA *(Lukácsnak)* Úgy szerettem volna bármelyiketek hasára hajtani a fejemet. Meg is írtam neked.

LUKÁCS Rumgőzősen.

JELENA Nem mindegy? El kellett volna hoznod a hasadat, de nem merted. Szalov sem merte. Zagorodnyik sem. Álmában felém nyújtogatta a karját és bögött, de nem jött oda. Ervin viszont jelen volt. Elhitettem magammal, hogy a lelkét akarom megmenteni.

LUKÁCS Ne felejtse el, hogy most már nem vagyok annyira érzékeny az efféle dolgokra.

JELENA Gyuri, kedvesem, olyan iszonyatosan intelligens voltál. Abszolúte ostobának éreztem magam melletted, pedig nem voltam az.

EÖRSI Lukács elvtárs nagy véleményrel volt a maga eszéről. Bizonyítékképpen minden lehetséges alkalmammal elmesélte, hogy maga Kun Bélát első látásra a Balzac-regények bűnözőjéhez, Vautrinhez hasonlította.

JELENA Tudja, én Oroszországban anarchista voltam, kiismertem magam az efféle típusok között. Aztán emigráltam, nagy válságba kerültem, festő akartam lenni. Gyuri metafizikai megváltást ígért, igen finom, nagyvonalú ember volt, kár, hogy fizikailag undorodtam tőle.

EÖRSI Ezt állítja Balázs Béla is.

JELENA Igen? Hazudik. Mindenesetre kitartottam volna Gyuri mellett, ha nem jön az az alkoholista muzsik, az én régi kedvesem, Bruno. Szizofréniája volt. Gyuri a mi kapcsolatunkat végtetszerűnek tekintette, és ezért fejet hajtott előtte.

LUKÁCS Ezek személyes dolgok, nem érdekesek.

JELENA De még milyen érdekes volt. Ott éltünk édes hármásban Heidelbergben. Én Brunóval az egyik szobában, Gyuri a másikban. Bruno hol engem vert, hol a zongoráját, közben sírt és vedelt. Én is vedeltem. Gyuri meg írta korszakalkotó regényelméletét, fizette a költségeket, és várta, hogy mikor gyilkol meg Bruno mindhármunkat.

LUKÁCS Micsoda üvöltözések és sikolyok. Bruno egyszer tüzet rakott a lakásban a kézirataimból. Akkor égett el A heidelbergi esztétika, az utolsó lapig. Mellesleg nem bánom, hogy elpusztult.

EÖRSI Nem pusztult el. A halála óta kiadták. Zseniális könyv.

JELENA Ennek örülök.

LUKÁCS Nem adhatták ki, mert biztosan tudom, hogy egy példány sem maradt belőle.

Csönd

JELENA Tulajdonképpen miért viselted el ezt az együttélést? Hiszen majd megőrültél a féltékenységtől és a félelemtől.

LUKÁCS Ha elváltam volna azokban a háborús időkben, téged azonnal internálnak mint orosz állampolgárt.

JELENA De miért nem költöztél el tőlünk? Hiszen elég lett volna, ha csak a nevedet adod. Meg persze a pénzt. Nincs benned egy adag mazochizmus?

LUKÁCS Miket beszélsz? Féltettelek és aggódtam érte. Ha fennmaradt volna fiatalkori levelezésem...

EÖRSI Lukács elvtárs, legyen erős: ezt is megtalálták, vagy kétezer levelet, egy heidelbergi bank széfjében. 1917-ben, a nagy orosz forradalom kitörésének napján helyezte el ott.

LUKÁCS Tréfál. Azt a koffert én a folyóba dobtam.

EÖRSI A levelekből egy kötetnyi megjelent magyarul. Kölcsönadhatom alkalomadtán.

LUKÁCS Csakhogy engem egyszerűen nem érdekelnek azok a régi dolgok.

EÖRSI Lukács elvtárs leoperálta magáról Georg von Lukácsot. Ebben az öncsonkításban sincs mazochizmus? (Csönd) És később a mozgalomban az a sok önmegalázás, önkritikának becézett farokbehúzás, az a készsége, hogy önként leszállítsa egyedülálló szellemi nivóját, és alkalmazkodjon a legmocskosabb taktilai követelményekhez — ebben sincs mazochizmus? LUKÁCS Miféle mazochizmus? EÖRSI A rossz lelkiismeretű polgár kéjgyönyöre, hogy együtt tapickolhat a mocsárban a csöcselékkel. LUKÁCS Elszomorít, hogy halálom óta ideig sülyedt.

Csönd

JELENA Fázom. (Táskájából egy üveg rumot és három kupicát vesz elő. Eörsi telitölti őket. Isznak) Ez jól esett, de a kezem még mindig hideg.

Eörsi melengeti Jelena kezét

Olyan a keze, mint egy kályha.
LUKÁCS Felvállaltam a bűnt, aztán megindultam az igazság, vagyis Marx felé. Amit maga megalázonak mond, az csak arra szolgált, hogy hű maradhassak életem fő vonalához. Minthogy azonban mégiscsak másodrendű filozófus vagyok (mosolyog), nekem évtizedek kellettek ahhoz, amit ő néhány év alatt felismert.
JELENA Már 19-ben is csodálatos voltál, Gyuri. Az idealista megszállottságod. Ahogy átvedlettél német magántudósból magyar munkásvezérré... Hihetetlenül gyorsan és őszintén csináltad, de azért azt a sildes sapkát nem kellett volna viselned. És nem kellett volna úgy tenned, mintha nem mosdanál.
LUKÁCS Egyszerűen nem volt időm mosdani.
JELENA Dehogynem mosdottál. Csak titokban, rossz lelkiismerettel. Dosztojevszkij-figura voltál, és én szerettelek ezért.
LUKÁCS De nem értettél.
JELENA (kiszabadítja a kezét) Gyuri, állj csak fel... Jól látom? Mi van a sírodra írva?
EÖRSI „Béke poraira.”
JELENA Egy kommunista temetőben?
EÖRSI Mindig nagy békeharcos volt.
JELENA Mondd csak, miért nem kerestél meg, amikor a Szovjetunióba költöztél te is?
LUKÁCS Kerestelek, de nyomod vesztett.
JELENA Elég alaposan kerestél?
LUKÁCS Egyetlen közös ismerősünk sem tudott rólad.
JELENA És te beletörődöttél ebbe?
LUKÁCS Már másról szólt az életem, Jelena.
JELENA Ha volna valahol sírkövem, a második dátumot nem találnád meg rajta. Annyit beszéltél a bűnről — hát gondolkodj el ezen is! (Eörsinek) Tudja, Gyurit első találkozásunk idején csak a bűn érdekelte. Azt állította, hogy a művészet luciferi tevékenység, mert jobb világot akar konstruálni istennél. Tőlünk, oroszoktól várt mindent már akkor is.
EÖRSI Ezért fordult maga felé?
JELENA Azt kutatta, Dosztojevszkij bűvkörében, hogy a világot a terror vagy a szeretet válthatja-e meg. Ehhez a dilemmához aztán jól jöttem neki: orosz voltam, csaknem terrorista, ráadásul szeretetsóvár.
LUKÁCS Mégsem hagyta, hogy szeresselek.
JELENA Én is inkább a bűnt választottam, Gyuri.
EÖRSI Bűnösség, bűn: nem hasonló kategóriák ezek, mint Damaszkusz?
LUKÁCS Miféle Damaszkusz?
EÖRSI Mind teológiai kategóriák.
LUKÁCS Semmilyen Damaszkuszra nem emlékszem.
EÖRSI A múltkor beszéltünk róla.
LUKÁCS (igen keményen, határozottan) Nem emlékszem.
EÖRSI Még saját sírján ülve sem?
LUKÁCS Miért hiszi, hogy a halál megváltoztatott?
JELENA (feláll, megindul kifelé, visszaszól) Mindjárt elered az eső. (Eörsinek) Még marad?
EÖRSI (Lukácsnak) Menjünk mi is. Otthon folytathatjuk.
LUKÁCS Induljon csak nyugodtan. Én még elszívok itt egy szivart.

Eörsi feláll, tétovázik, aztán futva megindul Jelena után. Lukács szivarra gyújt. Ül a sírkövén. Elered az eső. Besötétedik, csak a szivar parazsa világít. Eörsi és Jelena megjelenik az egyik asztalnál. Az asztalon vodka. Isznak. Kabarézene. Marian be

MARIAN (énekel) Volt egyszer egy öreg bölcs,
három hazája volt,
az egyikből kirakták,
a másikkól megpucolt.

A harmadikban végre
utolérte a vég:
lelkesen ünnepelték
országos hülyék.

Lukács és Jelena el. Eörsi lelkesen tapsol. Marian hajlong, majd el

HATODIK JELENET

Kisfüggöny felmegy. Dolgozószoba. Eörsi megindul felé, útközben keresztet vet. Leül a zsúrasztalhoz, kávét iszik. Lukács csaknem teljes sötétben az ablaknál áll, ingujjban, kifelé néz

EÖRSI Torokszorongató érzés visszalátogatni ide. Több mint tíz évvel a halála után úgy lépek be, mint egyetemista koromban: csöngetés és ajtónyitás közt keresztet vetek. Akkoriban diákos izgalomban tettem így, amiért mindjárt a világhírű professzor elé lépek, és vajon megfelelően viselkedem-e majd, eléggé éleselméjű hallgatást tudok-e beszégetni pedagógiai buzgalomával. Most a könnyörtelen időnek szól a jobb kéz majmoskodó mozdulata, a változásnak, mely múzeummá lélektelenítette ezt a szobát. Nem bírom ki sokáig, ide kell képzelnem őt — elképzelem, hogy ott áll ma is az ablaknál (Lukács felé néz, akire most fény vetődik), kibámul mozdulatlanul. Amikor utoljára járkáltam ide, a keresztvetés az ajtó előtt riadt szorongást fejezett ki, a betegségnek szólt, mely szívósan és irtóvalóan az ajtón túlról közelgő lépésekre fülvélve: mi volna, ha titkos kamera leselkedne a kulcslyukon át, hogyan hoznák összhangba sietős keresztvetéseimet túlbuzgó ateizmusommal, tekintélytiszteltelenségemmel, hogyan értelmeznék az Öreghez fűződő kapcsolatomban vonatkozásában, milyen vádakra, gyanúkra, vidám mentségek adna ez a kézmozdulat okot?

Egyszer 1971 áprilisában pontosan így állt az ablaknál, amikor beléptem. Megdöbbsenem, mert még sosem láttam tétlenül ácsorogni. Ezúttal semmit sem csinált, sőt még a semmit sem csinálta. Látszólag kinezett az ablakon, valójában nem nézett ki, és noha álló testhelyzetben tartózkodott ott, nem merném állítani, hogy „állt”, mert ez a szó is, ige lévén, cselekvést fejez ki. Leültem ebbe a székbe, ittam török kávét, előkészítettem a magnót, és nem tudtam, mit tegyek.

Csönd

Nagy sokára megfordult,

Lukács megfordul

és anélkül, hogy észrevett volna, megindult kifelé a szobából.

Lukács megindul. Eörsi feláll

Felálltam, ő észrevett, megállt velem szemben.

LUKÁCS Milyen nap van ma?

EÖRSI Csütörtök. (Beindítja a magnót) 1971. április 26-a.

LUKÁCS 1971?

Eörsi bólint

Mára beszéltük meg?

EÖRSI Igen, de jöhetek máskor is.

LUKÁCS Máskor? Miért jobb máskor, mint most?

EÖRSI Annyira elmélyült a gondolataiban.
LUKÁCS Nem vettem észre. (Csönd) Különben sincs már jelentőségük.
EÖRSI Hogyhogy?
LUKÁCS Már teljességgel mindegy, mire gondolok.
EÖRSI Miért?
LUKÁCS Mert gondolataim következmény nélküliek.

Csönd

EÖRSI Akkor folytassuk az életrajzot.

Mindketten elfoglalják a helyüket

LUKÁCS Mi újság?

EÖRSI A Politikai Bizottság határozatban szögezte le, hogy a gazdasági reform úgy valósítható meg a leginkább, ha egyáltalán nem valósítjuk meg.

LUKÁCS A mi embereink nem értik meg Hegelt, aki azt írta 1798-ban, Württemberg belső állapotairól szóló cikkében, hogy „Ha változásra van szükség, akkor valamit meg kell változtatni”.

EÖRSI A mi embereink soha életükben nem olvastak Hegelt.

LUKÁCS Nézze, őszintén szólva még Szt... Sztálinról sem merném határozottan állítani, hogy olvasta.

EÖRSI Ez régi problémája Lukács elvtársnak.

LUKÁCS Sose tudtam eldönteni.

EÖRSI Hát arra talált-e magyarázatot, hogy miként sikerült túlélnie a szovjet emigráció éveit?

LUKÁCS Egyszerűen szerencsém volt.

EÖRSI Mikor telepedett le a Szovjetunióban?

LUKÁCS 1933-ban, Hitler hatalomra jutása után.

EÖRSI Hányadszor járt akkor ott?

LUKÁCS Harmadszor. Először 1921-ben, a Komintern harmadik kongresszusán...

EÖRSI Akkor találkozott először Leninnel?

LUKÁCS Késve jött be a terembe, az elnökségben nem volt üres szék, erre leült a dobogóra, és jegyzetelt.

EÖRSI Hát Trockij?

LUKÁCS Trockij nagyon rossz benyomást tett rám. Bejött... bejött... nem is bejött, hanem be... be...

EÖRSI Bevonult.

LUKÁCS Bevonult, mint most a németek.

Csönd

EÖRSI Mint most a németek?

LUKÁCS Tessék?

EÖRSI Ott tartottunk, hogy Trockij bevonult a terembe.

LUKÁCS Bevonult, és nagy felhajtást csinált. Abból az időből származott az a benyomásom, hogy ha hatalomra kerül, ugyanolyan személyi kultuszt csinált volna, ha nem nagyobb, mint Sztálin.

EÖRSI Nagyobbat?

LUKÁCS Mondjuk ugyanolyan. Volt a személyiségében valami... Lenin nagyon találóan jegyezte meg... volt benne valami... valami...

EÖRSI Lassalle-ból.

LUKÁCS Lassalle-ból, és ez nekem már akkor sem tetszett. Nem találja a hasonlatot pontosnak?

EÖRSI Nem ismerem eléggé Lassalle-t.

LUKÁCS Sok mindenben hasonlított Trockijra.

Csönd. Lukács lehunyja a szemét. Eörsi lábujjhegyen kioson, leül az asztalához. A magnó forog. Marian megjelenik a dolgozószoba ajtajában, hallgatja Lukács monológját

Amikor jöttek a borzasztóságok, akkor Németországban már Hitler volt az úr. El kellett fogadni a pereket is, mert aki Sztálint bírálta, az Hitlernek segített. Senki se tudta, hogy megússza-e élve, mégis azt gondoltam: „Right or wrong, my party.” Az én pártom, még ha rossz is. Maga mondhatja erre, hogy Damaszkusz, meg vallásos szükséglet, de ezzel csak a saját értetlenségét bizonyítja. Egy éjszaka feljött hozzám Gábor Andor egy nagy hátizsákkal, beleraktuk az összes vockijt meg Buharint, és bedobtuk a folyóba. Pedig Buharin nagyon rendes ember

volt, csak rossz marxista, ami persze nem ok arra, hogy kivégezzék. De akkor mindez részletkérdés volt. A saját kivégzésem is részletkérdés lett volna. A részletekkel akkor lehet foglalkozni, ha a teljesség nincs veszélyben. Ha 1930-ban elfogadom Buharin meggyűlöletét, akkor hét év múlva kivégeznek. Ha nem iratkozom át a magyar pártból a németbe, akkor is kivégeznek. Ha jobb lett volna a lakásom, akkor is kivégeznek. Mindez részletkérdés. Nem tehetek róla, hogy megmentett a szerencsém.

EÖRSI Vigyorogtam látván

bolsevik fejfáján

„Béke poraira” —

LUKÁCS Maga, mint tanítványom, kritikátlanul fel akar nézni rám, de minthogy ez nem sikerül, záptojásokkal dobál meg. Még nem tudja, hogy a szuverén személyiség szükségképpen kiábrándító, mert éppen szuverenitása folytán időnként mást tesz, mint amit hívei elvárnak tőle. Engem többnyire igazolt, ha csalódást vagy pláne felháborodást keltettem. Amikor például elutasítottam a divatos modern művészeti áramlatokat, a jobboldali tökéfelek zsdanovistának gyaláztak, a baloldaliak pedig Göbbelsszel hasonlítottak össze. Nagy örömet okoztak nekem. Maga sem értett velem egyet. Folyvást Kafkára hivatkozott. Lehet, hogy a Kafka-ügyben igaza van. Na és?

EÖRSI Egyrészt

igazam van

másrészt

úgyszintén igazam van

de az a kedvenc

szavait — mint zörgő

leveleit a tölgyfa —

ziláltan elbocsájtó

leküzdhetetlen öreg hang...

LUKÁCS Na és? Ha tévedtem, akkor azt Kafka kibírja. De az általam bírált féltehetségek tucatjaira már ma nem emlékszik senki. Maga százszázalékos igazságokat vár tőlem, és pityeregni kezd, ha csalódik. En azonban beérném azzal, ha a történelem húsz százalékig igazolna. De ez már nem az én gondom. Nem is tudom, ki festette azt a képet... Lovashadsereg száguld egy mezőn, szakadékon kell átugratniuk. Az élen vágatók belezuhannak, a szakadék lödögökkel, emberi hullakkal töltődik fel, s az utánuk jövők átgázolhatnak rajtuk a túlsó partra. Lehet, hogy egész életművem csak arra szolgál, hogy segítse felöltöni a szakadékokat.

EÖRSI Abban a torokban

azóta homok van

— béke poraira —

szájából homok hull,

bútoraimra csordul,

— béke poraira —

és száll homoknyárra

homokósz, homoktél,

világész, hol van

amiben hittél —

LUKÁCS Sajnos mások hullait is bele kellett löknöm. Nem tudom, elmondtam-e magának. Amikor Tiszafüredre küldtek mint az ötödik hadosztály politikai megbízottját, a pesti vöröskatonák puska lövés nélkül elszaladtak, és így lehetővé tették, hogy a románok a másik két zászlóalj mögé kerüljenek. Én akkor nagyon radikálisan helyreállítottam a rendet, amennyiben a megfutamodott zászlóalj nyolc emberét Poroszló főterén agyonlőtettem. (Csönd) Maga elítéli ezért? (Csönd) Ma is azt hiszem, helyesen jártam el. Ha az embernek abban a rendkívüli szerencsében van része, hogy a világtörténelmi igazsághoz csatlakozhat...

EÖRSI Ahogy sokáig nem bírtam sakban megverni a bátyámat, holott jobban játszottam nála, úgy riasztott a gondolat, hogy a nagy filozófust legyőzhetem a vitában. És mit ért volna már akkor a győzelem? Elvégre az ő élete volt a tét. Most azonban az én életemről van szó. Önérték a hűség? Mi a teendő, ha megfordul a mese, és a szépséges királyfi varangyosbékává lényegül át?

LUKÁCS Ha egy mozgalomnak világtörténelmi küldetése van, nem lehet tőle elvárni, hogy ehhez minden pillanatban és minden vezető személyiségében méltó legyen. Idéztem már magának első feleségemet, aki Kun Bélát a Balzac-regények bűnözőjéhez, Vautrinhez hasonlította? (Csönd) Meséltem ezt már? (Csönd) Éleselméjű megfigyelés. Engem például a Kommün bukása után Budapesten hagyott azzal a megbízással, hogy szervezzem újra a pártot. Úgy vélte, Vautrin módján, hogy kellemesebb leszek mártírnak, mint politikai ellenfélnek. Na és? Mi következik ebből? Amikor a perek idején Amerikába hívtak professzornak, inkább a Szovjetunióban maradtam. La verité lentement marche. Az igazság lassan menetel. És vargabetűkkel. Nem látok okot arra, hogy egy-egy galádság, baklövés vagy vargabetű miatt cserbenhagyjam. Ha valamit szabadon eldöntünk, utána le kell mondanunk szabadságunk egy részéről, hogy vállalhassuk döntésünk következményeit. Aki erre nem képes, az pancsolt ember. Már 1911-ben megmondtam Balázs Bélának: megvetem a kevert viszonyokat és kevert érzelmeket. Churchillnek van egy találó kifejezése: Period of consequence. Valósága csak a teljességnek van.

EÖRSI Csak egyszer ingott meg, csak egyszer láttam kétségbeesni. Amikor 1968-ban a létező szocializmus országai felszabadították Csehszlovákiát önmagától. Emlékszik, mit mondott akkor?

LUKÁCS (nem vesz tudomást Eörsiről) A kommunizmust nem lehet kószolgatni.

EÖRSI Kérem, könyörgök, hallgassa meg.

Megszólal a magnó

LUKÁCS HANGJA Alighanem a kísérlet, ami 1917-ben kezdődött, most kudarcot vallott, és az egészet máshol és máskor kell újrakezdeni.

EÖRSI Lukács elvtárs: emlékszik erre? (Csönd) Hallgassa meg újra.

A magnó recsegő, zörgő hangokat ad

LUKÁCS Mindig azt mondtam, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus.

EÖRSI Valóban nem emlékszik?

LUKÁCS Persze nem az egyéni élet szempontjából, hanem világtörténelmileg. Mert csak a teljességnek van valósága.

EÖRSI Megállítom a magnót
de a hang folytatódik,
pedig a föld már
kifordult alóla,
hallom a saját hangom
— mint cérna a tübe —
hangjába befűzve —

LUKÁCS A borzalmak ellenére... Fiamat is lefogták... Személyesen nagyon boldog korszakot éltem át a Szovjetunióban. Egyrészt ott érkeztem meg Marxhoz. Másrészt Gertrud miatt. Nagyon boldog voltam, és Gertrud volt az én legnagyobb szerencsém.

Az asztalra dől, csusszanna le a székről a földre. Marian odaugrik hozzá, elkapja. Felsegíti, kivezeti a szobából. Kisfüggöny lemegy

EÖRSI egyrészt
igazam van
másrészt viszont
feltétlen igazam van
de repülő nyílként
szivarfüstfelhőben
áll odafent az öreg hang.

Marian a kisfüggönyön át be

MARIAN (énekelt) Volt egyszer egy hősszerelmes,
három babája volt,
az egyik fehér-hideg lett,
mint decemberi hold.

A másikat elvesztette,
mint táskát vonaton.
De csupán az utolsót
szerette a vén majom.

Eörsi tapsol. Marian odaül az asztalához. Isznak

HETEDIK JELENET

A szobában megszólal a magnó. A kisfüggöny felmegy. Eörsi és Marian hallgatják a magnós beszélgetést

LUKÁCS HANGJA Ne felejtse el, hogy Lenin halála után a pártvitákban Sztálinnak volt igaza. Trockij azt mondta, hogy a szocializmust nem lehet felépíteni egy országban...

EÖRSI HANGJA És fel lehetett építeni?

LUKÁCS HANGJA Mit?

EÖRSI HANGJA A szocializmust.

LUKÁCS HANGJA Minthogy felépült...

EÖRSI HANGJA Felépült, ez kétségtelen, de mi épült fel?

LUKÁCS HANGJA Vitathatatlan, hogy nem a klasszikus szocialista modell. De ahogy a kapitalista fejlődésnek is volt egy klasszikus... (Zörejek)

EÖRSI HANGJA Elnézést, meg kell fordítanom a szalagot.

EÖRSI (a dolgozószobába megy, leállítja a magnót)

Egy nyolcvanhat éves ember küzd azért, hogy elmondja a jövőnek... mit is? az életét? az öngazdálását? Ezek a hónapok pofoztak felnőtte. Ráébredtem arra, hogy az Öreg Emberrel végérvényesen letűnik egy korszak, mely eszményeivel, reményeivel és hazugságaival meghatározta ifjúságomat — vele hal meg a bolsevizmus, miután már régen átadta helyét az államrezonnak és a protokollnak. A lehető legmagasabb színvonalon múlik ki, de a korszak mocsokától mégiscsak messze bűzlön. Beindítom a magnót (beindítja), hallgatom a hangját... (Csönd) Nem mindig akkor szólal meg, amikor hallani szeretném. (Csönd)

Gertrud be, az ebédlő felől

GERTRUD Gyuri?

EÖRSI Kiment a szobából.

GERTRUD Régen?

EÖRSI Elég régen. — Gertrud néniről mindig gyönyörűen beszélt.

GERTRUD (leül egy fotelba, az őt ábrázoló kép alá)
Ne mondja. — Szívesen belehallgatnék a felvételbe.

Eörsi beindítja a magnót

LUKÁCS HANGJA Együttélésem Gertruddal 1920-ban kezdődött. Már özvegy volt, és kijött utánam Bécsbe a gyerekeivel együtt. Az ismeretség régebbi, mondhatni nagyon régi. Tulajdonképpen sohasem találkoztam nővel, akivel ilyen intim kapcsolatom lehetett volna.

GERTRUD Mert maga korábban még nem volt felkészülve igazán intim kapcsolatra.

LUKÁCS HANGJA Életem korábbi fontos asszonyai nem befolyásolták fejlődésem irányát. Fejlődésem adva volt, és meghatározta hozzájuk fűződő viszonyom kereteit. A különbözőségek... nos a különbözőségek... a különbözőségek...

EÖRSI Vonzerőt gyakoroltak.

LUKÁCS HANGJA ...vonzóbbá tették köztünk az atmoszférát. Különbözők vagyunk, és épp ez a vonzó.

GERTRUD Azonosak azért mi sem voltunk, Gyuri.

LUKÁCS HANGJA Az azonosság romantikus hazugság volna. Ilyen nem létezik. De a maga esetében egyszerűen nem bírtam elviselni, ha éreztem: helyteleníti valamelyik döntésemet. Maga nem akart vitázni velem, az ismert teoretikussal. De ha csak annyit mondott, hogy „Ezt maga jobban tudja”, vagy „En ezzel nem foglalkoztam”, akkor kétségbeestem.

GERTRUD Vitával ezt nem érhettem volna el.

LUKÁCS HANGJA Persze hogy nem. Gottfried Keller nőalakjaiban található ez a szigorúság. Személyes

életem központi kérdése lett, hogy kivívjam a maga helyeslését.

GERTRUD Nagyon nehéz volt, főleg a Szovjetunióban. Nélkülem maga még feltétlenebbül alkalmazkodott volna az ottani állapotokhoz, és ezzel végveszélybe sodorta volna szellemi potenciáját.

LUKÁCS HANGJA De ha szembeszökőbb ellenállásra bíztat, azt fizikailag nem élhettem volna túl.

GERTRUD Tudja, Eörsi, miután Ferkó fiamat letartóztatták, alig bírtam tovább játszani a ballansz szerepét.

LUKÁCS HANGJA A legnagyobb szörnyűségek közben sem vesztette el derűs értelmét. Lessing hősnőjére, Minna von Barnhelmre emlékeztetett.

GERTRUD Egyszer éjjel csöngetnek, riadtan ajtót nyitunk, a szibériai láger egyik öre tudatja velünk, hogy Ferkó él, egy kertészeten dolgozik, miután öngyilkos szándékkal kifeküdt a hóba, és néhány ujjá lefagyott. Nem mutatkozott be, de azért eljött.

Lukács megjelenik az ajtóban. Nem veszik észre

LUKÁCS HANGJA Arra következtettünk az ilyen jelekből, hogy az emberség még a legszörnyűbb körülmények közt sem pusztítható ki teljesen.

GERTRUD Bizonyos ellenállás mindig lehetséges.

LUKÁCS HANGJA Rám senki sem mondhatja, hogy filozófiailag behódoltam a sztálinizmusnak. Taktikailag együtt mentem vele, de esztétikailag és filozófiailag...

EÖRSI Gertrud néni: azóta összegereblyézték, amit emigrációs írásai közül el akart felejteni. Szégyenletes. Még kedvence, Thomas Mann is a parazita burzsoázia bérence azokon a lapokon. Miért engedte meg ezt neki?

GERTRUD Maga abban a kényelmes székben könnyen itélkezik. Talán a szocializmusnak is érdekében állt, hogy Gyuri túlélje azt a kort, és megírja fóműveit.

EÖRSI Miféle szocializmusnak? (Csönd) Elmeséljem, mi történt a szocialistának becézett országokban, amióta Gertrud néni meghalt?

GERTRUD Nem!

EÖRSI Először is a Szovjetunió és Kína egymás ellen fordult...

GERTRUD Kérem, ne mondja...

EÖRSI Kubában...

GERTRUD Ne!

EÖRSI Szorítkozzak Európára?

MARIAN (az aszala mellől) Hagyd már békén!

GERTRUD Gyuriról beszéljen.

EÖRSI Amikor Gertrud néninek gégerákja volt, és már csak néhány napja volt hátra, egy izben megkérdeztem tőle, hogy mi újság a kórházban.

LUKÁCS HANGJA Gertrud ma kicsit nyugtalanabban aludt, az időjárás miatt. Én meglehetősen független vagyok a természettől, de Gertrudnak igen meghitt a viszonya hozzá, és ezért mindig érzékeny volt az időjárásra.

GERTRUD Állítsa le a magnót.

EÖRSI (leállítja a magnót) Bizonyos katasztrófákkal nem bírt szembenézni.

GERTRUD Mert túl sok volt benne a szeretet.

EÖRSI A kommunizmus rákos tüneteit a világtörténelmi időjárás számlájára írta.

GERTRUD Mi az, Eörsi, vissza akarja kérni tőle az iskolapénzt?

Lukács nevet. Nem hallják

MARIAN Nem fair, hogy mindezt neki mondd.

EÖRSI (dühösen, Mariannak) Mit keresel itt? Tűnés!

Marian el

Aztán egyedül lépdelt Gertrud néni koporsója mögött. Arcán először láttam a pán célt, amely utolsó hónapjaiban... Mellettem egy jeles irodalomtörténész odasúgta egy még jelesebbnek: „Figyeled, szakasztott, mint egy majom.”

GERTRUD Olyan furcsán érzem most magam.

Lukács el

EÖRSI Utána egy évig latolgatta, hogy legyen-e öngyilkos. Döntését attól tette függővé, hogy képes-e Gertrud néni nélkül írni.

GERTRUD Csak azt tudnám, mi változott meg itt.

EÖRSI Végül mégiscsak Gertrud néni rántotta ki a bajból. Modellül szolgált első esszéjéhez, a Minna von Barnhelmhez. Gyönyörű írás, az érték számára szinte vers.

GERTRUD Valami nem tetszik itt nekem.

EÖRSI Gyuri bácsi az élet mellett döntött, de nem épült fel teljesen. Mint aki elvesztette érzékszerveit, fokozatosan befelé, a munkája felé fordult, egyre kevésbé érdeklődött a köznapi élet csillámlása iránt, amelyet addig Gertrud néni közvetített neki.

GERTRUD (körülzimatol a levegőben) Itt halt meg? EÖRSI Nem. A pártkórházban. Meglátogattam. A nyitott ablaknál feküdt, nagyon meleg volt. En beszélt, ő pedig időnként egy-egy alig érthető szót préselt ki a száján.

GERTRUD Hallani szeretném.

EÖRSI Ott már nem volt nálam magnó.

A magnó megindul, zörejek, nyögések hallhatók, egy-egy nehezen kiperéselt szótag. A magnó a jelenet végéig jár

Tízpercenként felült, kikecmergett az ágy szélére, miközben hálóinge felgyűrődött, és én rémülten láttam a nyolcvanhat éves altest iszonyatos esendőségét. Ápolónőért kiáltottam, ez futva jött, előkotorta a kacsát, ő kioldalgott, majd vissza, és kezdődött az új tízperces periódus.

GERTRUD Mondja, mi ez az idegen szag?

EÖRSI Múzeumot rendeztek be itt. Pontosabban valami kutatóintézetet.

GERTRUD Akkor be se megyek a szobámba.

EÖRSI Én is csak azért vagyok itt, hogy a tekercseket hallgassam. Írni akarok belőlük valamit.

GERTRUD Beállok ide a képem mögé. Hátha megjelenik még.

EÖRSI Bújjon el jól. És készüljön fel lelkileg. Nem lesz szívvidító látvány.

GERTRUD Ugyan, Eörsi, számárságokat beszél.

Feláll, a képe mögé megy. A zörejek elhallgatnak. Lukács nagyon megviselten be; megáll a kép előtt

LUKÁCS Amikor hatvanadik születésnapomat ünnepelte Moszkvában a párt, Varga Jenő odajött hozzánk, hogy interveniál Ferkó ügyében, csak írjak neki egy levelet. Akkoriban, 1945 áprilisában jött a hír, hogy engem odahaza megválasztottak képviselőnek — lehetetlen állapot lett volna, hogy miközben én Magyarországon képviselő vagyok, Gertrud fia Szibériában raboskodjon. Így aztán megírtam azt a levelet.

EÖRSI Gertrud néni: jól van?

LUKÁCS Varga Jenő benne volt Berija bridzspartijában.

EÖRSI Minden rendben?

LUKÁCS Berija minden idők egyik legcinikusabb tömeggyilkosa volt, Sztálin kivételével mindenki félt tőle a Szovjetunióban. De Varga Jenő alkalmas pillanatban szólt neki.

EÖRSI Gertrud néni: ha elő akarna bújni...

Csönd. Eörsi leállítja a magnót. Lemegy a kisfüggöny. Kabarézene

NYOLCADIK JELENET

Eörsi a függönyön át az asztalához megy. A színpad előtere: üres utca

EÖRSI Látja, Lukács elvtárs, hiába szöktem ide. Ön persze előre látta a kudarcot. Bölcs műveiben olvasható, hogy a múlt nem a drámának, hanem az epikának a birodalma, a színpad csak a jelen időt viseli el. Azért bámulunk fel rá, mert ott a szemünk

előtt veti ki kockáját a sors, szemünk előtt folyik a Rubikon. Én pedig a múltban kujtorgok, olyan döntések indítékait nyomozom, amelyek ma már...

A színpalak mögött lövések. Eörsi felugrik

Mi volt ez? Csak nem lett öngyilkos az ügyelő?

Lövések, kiáltások. Eörsi a kislevegőhöz rohan

Mi történik itt? Hol vagyok? Milyen utca ez? Csak nem az Akadémia utca? Ott volt 1956-ban a kommunista pártközpont. Hogy lett belőle kabarészínpad? Nem értem. Ezen az utcán kísértem végig Lukács Györgyöt 1956. október 31-én. Közlekedési eszközök híján gyalog indultunk el Lukács Belgrád rakparti lakásáról. Mintegy két kilométert gyalogoltunk, s most itt vagyunk, eben az utcában, ahol a párt héttagú legfelső vezetősége sorsdöntő szavazásra készül. Tagja maradjon-e Magyarország a Varsói Szerződésnek?

Iszonyú lövöldözés. Eörsi ki akar rohanni, és beleütközik a színre lépő Lukácsba. Megfogja a könyökét, így vezeti gyors léptekkel, de csaknem egy helyben járva végig a színpadon. Lukács nagykabát, sildes sapka

LUKÁCS Milyen szimpatikus fiúk voltak ezek. EÖRSI Akivel az előbb szót váltottunk, azt jól ismerem. Filmrendező szakos. LUKÁCS Nagyon szimpatikus. EÖRSI Felkelőparancsnok. Több tucat orosz tankot lőtt ki a csoportjával. Tegnapelőtt tárgyalt a kormánnyal a kommunista felkelők nevében.

Lövések. Eörsi összerázkódik. Lukács mintha nem is hallaná

LUKÁCS Hegel a Fenomenológiában azt írja, hogy egy párt csak azáltal győzhet, hogy ha két pártta esik szét. Így megszünteti korábbi egyoldalúságát... EÖRSI Lukács elvtárs: a kilépésre szavaz? LUKÁCS A viszály szerencsétlenségnek látszik, de valójában a párt szerencsését bizonyítja. EÖRSI Mindenki ezt várja Lukács elvtárstól. LUKÁCS Hogy mit várnak tőlem, az engem sohasem érdekelt. EÖRSI De ez becsületmentés volna! A kommunisták csak a Szovjetuniótól függetlenül szerezhetik vissza a lakosság bizalmát. LUKÁCS Mi az ott? EÖRSI Orosz páncélkocsi.

Iszonyú lövés. Eörsi majdnem hasra esik. Lukács megy tovább

LUKÁCS Az oroszok a kilépést provokációnak tekintenek. EÖRSI A magyarok meg a bent maradást tekintenek provokációnak.

Lövések. Eörsi hasra vágódik. Lukács megy tovább

LUKÁCS Másrészt mivel nálunk nincsenek mélyreható demokratikus hagyományok... EÖRSI Mikor tegyünk szert rájuk, ha nem most? LUKÁCS ...nálunk a semlegesség tábornokdemokráciára vezetne.

Lövések, kiáltások, por, füst. Eörsi a falhoz lapul. Lukács megy tovább. Eörsi eléri, megfogja a könyökét

EÖRSI Csak nem azt akarja mondani, hogy a Varsói Szerződés egyszerre véd meg bennünket az oroszoktól és a nyugatiaktól?

LUKÁCS Nézze, ez egy igen komplikált helyzet. Az emberek hajlanak arra, hogy az állapotokat tekintésük végső létezési formáknak. Namármost, a végső létezési forma a folyamat. Ha ebből az aspektusból vesszük szemügyre a kilépést...

Robbanás, füst. Lukács eltűnik. Eörsi hason fekszik, majd feláll, leporolja magát. Csönd

EÖRSI A héttagú pártelnökségben másodmagával a Varsói Szerződésből való kilépés ellen szavazott. Akik Magyarország semlegességére adták le voksukat, azok — egy híján — életükkel vagy szabadságukkal fizettek ezért. Lukácsot is velük internálták Romániába, miután az oroszok leverték a felkelést. Mivel kabarében vagyunk, elmesélhetem mint pompás viccet, hogy a kilépésre szavazott az az ember is, akinek uralma alatt a többieket kivégezték vagy lecsukták. A nevét is kimondom...

Eldördül egy lövés. Eörsi összerogy. Kabarézene

KILENCEDIK JELENET

Kislevegő felmegy. Lukács és Marian ebédel. Eörsi odaül hozzájuk. Lukács igen leromlott állapotban van. Az egész jelenet folyamán eszik és iszik. A végsőkéig kimerült Marian előtt, az asztalon, forog a magnó

MARIAN Grand Hotel Abgrund. Szakadék Nagyszálló. A dekadens művész, amint halálvággal és reménytelenséggel eltelve ül a Szakadék Nagyszálló luxusszalonjában, és pompásan érzi magát. Kire szokta ezt mondani?

Lukács bort tölt a poharába, iszik

Hát az hogy volt, amikor Moszkvában egy éjszaka a folyóba dobta a hídról egy nagy zsák tiltott könyvet?

Lukács eszik

EÖRSI Ennek a tyúknak romantikus lelke lehetett, de a húsa már kissé rágós. MARIAN Mondd, Gyuri bácsi, miből éltetek Bécsben? Gertrud özvegy nyugdíjából? Vagy volt írói jövedelmed is? Úgy emlékszem, kicsempésztek neked valamit az apai örökségből, vagy nem?

Lukács eszik

Az orosz követség kereskedelmi lapjának is dolgoztál, ugye?

LUKÁCS Ma már nem olyan érdekesek ezek a pénzdolgok. Eleinte, hogy úgy mondjam, nyomorogtunk, aztán megéltünk valahogy.

MARIAN Es Kun Béla aranya? Igaz az, hogy Moszkvából aranyat küldött frakciója tagjainak, és ti rájöttetek, és nagy botrány lett?

Lukács eszik

Kihez is hasonlította Jelena Kun Bélát?

EÖRSI Vautrinhez.

MARIAN Két és fél kiló aranya volt Kunnak, nem?

Lukács iszik

Vautrin megirigyelte volna. Hogyan szerezte? Ugye lopta? Magyarországról lopta, ugye, amikor elmene-kült a Nemzeti Bank aranykészletével?

EÖRSI Ezt én is olvastam.

MARIAN Képzeld, Gyuri bácsi, Eörsi a múltkor azt mondta, hogy te szenvedélyesebben gyűlölöd Kun Bélát, mint Hitlert.

Lukács eszik

Ez azért túlzás, nem?

Lukács leejti a villáját; nem bírja felemelni. Marian felemeli. Lukács rögtön folytatja az evést

Húha, elszédültem. Négy napja nem alszom. Elkészítettem a lakásban található kéziratok ideglenes jegyzékét.

EÖRSI Irigylem az étvágát, Lukács elvtárs. Brechtnél olvastam, hogy amíg az ember örömmel eszik, addig gondolkodni is kedve van.

MARIAN Gyuri bácsi, leetted a nadrágodat. (Szalvétával dörögli Lukács lábát)

Lukács eszik

EÖRSI Nem is kérdeztem: mit akart a múltkor Verebes elvtárs?

MARIAN A párt nevében jobbulást kívánt Gyuri bácsinak.

EÖRSI Kéziratot nem kért tőle? Nagy gyűjtő.

MARIAN Apropó, Verebes elvtárs...

LUKÁCS Verebes elvtárs egy közönséges linkóci.

MARIAN Ha megengeded, ezt a mondatot letörölöm. (A magnóval bajlódik)

LUKÁCS Kun nyalta Zinovjev talpát, Verebes meg Kunét.

MARIAN De hiszen Verebes még fiatalember volt Magyarországon, amikor Kunt Moszkvában kivégezték.

LUKÁCS Ezek részletkérdések.

MARIAN Mindent meg fog tenni azért, hogy könyvtárad, kézírataid és a rád vonatkozó dokumentumok együtt maradhassanak ebben a lakásban. Ünnepelesen megigérte nekem.

Lukács eszik

Gondolom, neked is megnyugvás...

EÖRSI Kinyitom az ablakot. (Az ablakhoz megy)

LUKÁCS (miközben eszik) Ma már nincs jelentősége annak, hogy kire használtam a Grand Hotel Abgrund kifejezést. Ami pedig az aranyakat illeti, azt Kun hívei rekvirálták az orosz forradalom idején. Ez normális dolog volt. Olyan partizánok a világon nincsenek, akik mindent beszolgáltatnak. Namármost, Kun a lopott aranyból öt kilót érmék formájában Bécsbe küldött...

MARIAN Öt kilót? Régen két és felet mondtál.

EÖRSI Nem mindegy?

LUKÁCS Én disznóságnak tekintettem Kunt mint erkölcsi személyt, de a Hitlerrel való összehasonlításhoz se füle, se farka. Ha majd egyszer megint eljön az Eörsi, akkor ezt meg is mondom neki. A fiatalok a történelmet kalapnak nézik, amelyből tetszés szerint húzogathatnak ki és rakhatnak egymás mellé neveket. (Iszik) Pedig a történelem... a történelem... (Feláll, indul kifelé) A történelem nem az emberi boldogság megvalósulásának terepe. (El)

MARIAN (a magnóba) Ez az interjú 1971. május 10-én készült. Kérdező: Adler Marian.

Előfüggöny le. Kabarézene

TIZEDIK JELENET

Előfüggöny fel.

Temető. Eörsi török kávéit iszik Lukács sírkövén ülve. Fölötte a magasban Lukács, íróasztala mögött. Tiszta kék égbolt

LUKÁCS Mi újság?

A zene elhallgat

EÖRSI Lengyelországban megint tüntettek a munkások. Úgy látszik, nem akarják tudomásul venni, hogy hatalmon vannak. Mindenáron meg akarják dönteni magukat.

LUKÁCS Mindez annak a következménye, hogy nem építettük be szocializmusunkba a munkásosztály érdekképviselését, és ezért a munkások elégedetlensége kívül kerül a rendszerünkön.

EÖRSI Szent isten, Lukács elvtárs, hogy jutott fel oda?

LUKÁCS Ez egy felhő. Itt mi határozzuk meg a személyi használatunkban levő felhők formáját.

EÖRSI És fejenként hány felhőjük lehet?

LUKÁCS Mindenkinek szükséglete szerint. Én kevés-sel is beérem, mert nézze csak, mit kezdjek én tesszem azt három íróasztallal?

EÖRSI És azok a könyvek ott?

LUKÁCS Felhők. Mind felhő. A régi könyveim, hiszen látja.

EÖRSI Nagyon praktikus.

LUKÁCS Nézze, Eörsi, én most azért gomolyogtam ide, hogy megfordítsuk a szereposztást. Én kérdezek, maga válaszol. Honnan veszi magának a bátorságot, hogy erkölcsi felsőbbsséggel ítélkezzen fölöttem?

EÖRSI Én csak meg akarom érteni...

LUKÁCS Nem. Maga kész ítéletekkel közeledik az életemhez. Ez persze a maga baja, mert a maga darabja sínyli meg. A színpad ugyanis nem tűri az eleve eldöntött kérdéseket.

EÖRSI Ha eleve eldöntöttem volna bármit is, nem faggatnám önt tovább.

LUKÁCS Úgy tesz, mintha ragaszkodna hozzám, és közben elutasítja életem lényegét.

EÖRSI Én nem azt utasítom el, hogy kommunista lett, hanem hogy jó képet vágott a sztálini elfajuláshoz, és feláldozta szellemi függetlenségét...

LUKÁCS Hát maga mit áldozott fel a meggyőződéséért? Ne jöjjön a börtönéveivel — az a börtön üdülés volt a moszkvai hétköznapiakhoz képest.

EÖRSI Tudom.

LUKÁCS Én nem csak a biztonságos életről mondtam le, hanem az értelmiségi dőléről is, mely a mocskos világ kellős közepén csak a mű tisztaságára gondol. Aki képtelen arra, hogy szükség esetén ilyen-olyan meggyőződését feladja életének alapigazsága érdekében...

EÖRSI De ha az alapigazság alaphazugsággá lényegül át?

LUKÁCS Most nem erről van szó. Maga elvileg nem hajlandó leírni olyasmit, amit nem tart igaznak.

EÖRSI Elismerem.

LUKÁCS És még büszke is erre. Folyvást az erényét fitogtatja, mint valami szűz lány. Csakhogy erényes minden tökfél lehet. Az igazság szívós szolgálatához azonban intelligens erény kell, mely még önmagát is hajlandó odadobni. (Szivarra gyújt)

EÖRSI Lukács elvtárs: a szivar is felhő?

Lukács bólint

Hihetetlen.

LUKÁCS A fiatalok a szememre vetik, hogy én a húszas évek kezdete óta folyton-folyvást elvtelen önkritikákkal piszkoltam be magam, csak hogy a pártban maradhassak. Azt azonban nem veszik észre, hogy csaknem mindig azért kellett bocsánatot kérnem, mert a pártot megelőzve népfrontpolitikát akartam, olyat, amelyet csak Sztálin halála tett elvileg lehetővé. Nem látják életemnek ezt az előremutató következetességét, nem látják a folyót, csak a hordalékot, amit magával sodort, és ezért minden ragaszkodásuk ellenére egy kukkot sem értenek belőlem.

EÖRSI Miért csak az önkritikáiról beszél? Ön kritizált is. Részt vett olyan vitákban, ahol ellenfeleivel szemben a legvégső érvet a kivégző osztagok és a szibériai haláltáborok parancsnokai formulázták meg.

LUKÁCS Védett pozícióból vettem részt ezekben a vitákban?

EÖRSI Nem. De részt vett. Saját életét is kockáztatva erkölcsi igazolást adott a valóban létező iszonyatnak.

Csönd

LUKÁCS Mondja, Eörsi, maga szőröstül-bőröstül elveti az úgynevezett létező szocializmust?

EÖRSI Úgy vélem, szőröstül-bőröstül nem szocialista.

LUKÁCS De önmagát annak tartja?

EÖRSI Igen.

LUKÁCS Akkor mit javasol a létező szocializmus helyébe? (Csönd) Egy nem létezőt? (Csönd) Vagy egyszerűen csak saját magát? Indítványozzuk a világnak, hogy a létező szocializmus helyett érje be Eörsi Istvánnal?

EÖRSI Elismerem, hogy tanácstalan vagyok.

LUKÁCS Akkor miért osztogat tanácsokat?

EÖRSI Nem tanácsokat osztogatok, csak kétségbe vagyok esve. Ha egyetlen kérdésemre válaszolna... Hova megy?

LUKÁCS Felfázom ezen a széken. Különben is unom a kérdését.

EÖRSI Honnan tudja, mit akarok kérdezni?

LUKÁCS Az előbb belegomolyogtam a fejébe. Szörnyű állapotokat találtam ott. Azt akarja kérdezni, hogy ha már miniszter lettem az 56-os forradalmi kormányban, és ha már a forradalom kommunista vezérkarával együtt hurcoltak Romániába, akkor hogyan kérhettem visszavételemet abba a pártba, mely vérrel és vassal — egyebek közt minisztertársaim és régi elvtársaim vérével — teremtette meg a konszolidációt.

EÖRSI Szórol szóra ezt akartam kérdezni!

LUKÁCS Csak hogy én nem abba a pártba léptem vissza, hanem egy 1917-tel kezdődő forradalmi tradíciót folytattam.

EÖRSI De hiszen ön volt a forradalmi tradíció, és nem a szervezet. A pártnak kellett volna visszalépnie önbe.

LUKÁCS (nevet) Ez igaz. Csak hogy ennek még nem jött el az ideje.

EÖRSI Ön a pártot a folyamatosság hazug látszatával ruházta fel.

LUKÁCS Már megint bírónak tolta fel magát. De ne higgye, hogy ez megszabadítja a kétségbeeséstől.

EÖRSI Inkább vagyok kétségbeesett, mint öncsaló.

LUKÁCS Ez is öncsalás, arra szolgál, hogy nemcsak nekünk érezhesse magát. Egyik csalódásból a másikba zuhan, aztán kitalálja magának az előkelő reménytelenséget, és közben darabokra török az élete. Nálam viszont minden dolog valaminek a folytatása.

EÖRSI Damaszkusznak.

Az előfüggöny le. Eörsi visszaül az asztalához

LUKÁCS HANGJA A fontos életek konzekvensek.

EÖRSI Újdonsült párttagsága Damaszkusz szerves folytatása volt.

LUKÁCS HANGJA Ejnye, Eörsi. Miért szajkózza ezt a szót? Csak nem irigyli az én úgynevezett Damaszkuszomat?

Lukács nevet. Eörsi befogja a fülét

TIZENEGYEDIK JELENET

Kabarézene. Marian kijön az előfüggöny elé. Pongyolában van

MARIAN (énekel) Volt egyszer egy csodadoktor,
három gyógymódja volt,
először eret vágott,
mosolygott, szót se szólt.

Azután megvallotta,
hogy halálos a vész,
legvégül megesküdött rá,
hogy semmi az egész.

Eörsi tapsol. Az előfüggöny felmegy. Látható az üres dolgozószoba. Eörsi, ezúttal magnóval, megindul az asztaltól

A magnót nyugodtan lent hagyhatod. Nincs már rá szükség.

EÖRSI (fejével a másik szoba felé bökö) Hogy van?

MARIAN (legyint) Hogy izzadsz. És lihegsz. Mi az, már te is öregszel?

Eörsi leteszi a magnót

Csak nem gyalog jöttél fel? Öregem, ez az ötödik emelet, ha nem tudnád.

EÖRSI Diákkoromban hunyt szemmel szaladtam fel a lépcsőn, és arra koncentráltam, hogy el ne tévedszem az emeletszámot.

MARIAN De akkoriban nem lihegtél.

EÖRSI Éppígy lihegtem. Ott van?

MARIAN Ott.

Eörsi megindul az ebédlő felé. Marian megfogja a karját. Pongyolájának öve kioldódik
Pardon.

EÖRSI Nem tesz semmit.

MARIAN Várj. Előbb még meg kell beszélnünk a taktikát.

EÖRSI Miféle taktikát?

Marian kinyitja az ajtót. Eörsi arca eltorzul

MARIAN Látod?

EÖRSI Nem vagyok vak.

MARIAN Ó viszont vak.

EÖRSI Nem.

MARIAN Mindenesetre többnyire nem lát.

EÖRSI Halkabban.

MARIAN Nem is hall. Többnyire süket.

EÖRSI Csak hiszed.

MARIAN Nem lát, és nem hall, és most már beszélni sem tud.

EÖRSI Beszélni sem? Hogyhogy nem tud beszélni?

MARIAN A méz miatt. Mindene megtelt mésszel.

EÖRSI Túlzol.

MARIAN Na jó: lehet, hogy lát is, hall is egy kicsit.

EÖRSI Beszél is?

MARIAN Mindenesetre akar beszélni. Ezért kell megvitatnunk a taktikát.

EÖRSI Kérdezd meg, hogy fogad-e.

MARIAN Mi az, hogy fogad! Minden vágya, hogy beszélgesse, de már nem találja a szavakat. Partnereket sem talál. Az emberek nem akarják ilyen lerobbant állapotban látni, hogy meg ne szakadjon a szívkük.

EÖRSI Jelents be.

MARIAN (közel megy Eörsihez) Előbb behozom a török kávédat.

EÖRSI Majd utána.

MARIAN Képzeld, most telefonált Földes elvtárs, hogy jóváhagyták a Lukács-múzeum tervét. Annyi munkánk lesz, hogy belepusztulunk. Beszállsz?

EÖRSI Majd beszélünk róla. Most menj be hozzá.

MARIAN (átmegy a másik szobába, onnan hallatszik a hangja) Gyuri bácsi, itt az Eörsi. Akarsz vele beszélni?

Nyögésszerű hang

Akkor pisilünk, aztán bemész hozzá.

EÖRSI Utoljára vagyok itt. Utoljára, a szó kettős értelmében. Először is utolsó beszélgetésemre várok. 1971. május 27-e van. Másodszor is ma, 1983. május 11-én Nyugat-Berlinben úgy érzem, nem lépek többé abba a szobába. Most utoljára libbenek be, a képzelet úgynevezett szárnyán. Ha valamikor mégis visszatérnék, nem a vörös hajú, szivacsos arcú nő fogadna, nyílásra hajlamos pongyolájában, mert ő is meghalt, egy év leforgása alatt a szó szoros értelmében belepusztult a Lukács-hagyatékba. Nem magának verekedte ki a Múzeumot. Másrésztől persze mindketten élnek, mindjárt belépnek ide, az Öreg mindjárt megkérdi: „Mi újság?” Legalább öt évig tartott, amíg felfogtam, hogy szó szerint kell értenem ezt a sztereotíp kérdést, az Öreg csakugyan újságokat akar hallani a dolgozószobáján kívül eső világból, mely Gertrud néni halála óta évről évre összecsúszott; és további öt év kellett ahhoz, hogy észrevegyem: az újság nem önmagáért kell, hanem trambulinnak, hogy fejest ugorhasson kedvenc témáiba. Jön. Uram segíts. Feltehetően már nem tud fejest ugrani.

Lukács térdig érő rövidnadrágban, teljesen mereven belép az ajtón, csaknem bábmozgással az íróasztalhoz megy, leül, Eörsire mered. Arcán páncél, szája görcsösen mozog, szavakat készít elő

LUKÁCS Mmmm... mmmmmmmmm... mmmmmmi...

EÖRSI Semmi különös. Hacsak a tegnapi izraeli kormánynyilatkozatot nem tekintjük újságnak. Nagyon mulatságos olvasmány, főként az egyiptomi megnyilatkozások szomszédságában.

Lukács Eörsire mered, nem tudni, megértette-e

Mit szólna egy komédiához: két nacionalista vezért álmában kicserélnek. Az ellenséges sereg főhadiszállásán ébrednek sorsdöntő beszédük reggelén. Felpattannak, előrángatják zsebükből kéziratukat. Sokat kellene változtatniuk a szövegen? Nehezen élnék bele magukat egymás szerepébe?

LUKÁCS Nnnn... nem... t... tudik ez n... nem olyan egysz... ez n... nem... n...

EÖRSI Nem olyan egyszerű.

Lukács bólint

Lukács elvtárs szerint drámaiatlan az ötlet?

Lukács a fejét rázza

Lukács elvtárs szerint a komédia az alapötlet kedvéért kiiktatna a két vezér szövegéből minden konkrét tartalmat, s így azt a vacak közhelyet sugallná, hogy a nemzeti-politikai célok mind értéktelenek?

LUKÁCS Ért... ért... értel...

EÖRSI Értelmetlenek.

Lukács bólint

De hát miféle konkrét tartalma van manapság egy izraeli vagy arab vezető harci szónoklatának?

LUKÁCS T... T... T...

EÖRSI Tényeken alapulnak?

Lukács a fejét rázza

Történelmi folyamatosságukban értelmezhetők csak ezek a beszédek?

Lukács bólint

Szerintem a világ rászolgált a sematizáló absztrakciókra. Régebben a történelem színpadán ágáló személyek legalább részben maguk alakították ki a szerepüket. Ma a kész szerep keresi eljátszóját. Erről szólna a kis komédia.

Lukács meredten bámul Eörsire

Van két vezéri szerep. Nemzeti elfogultságok, külpolitikai érdekek, a megosztott világ játékszabályai csak annyit engednek meg, hogy valakik betöltsék ezeket a szerepeket. Így hát ezek a valakik kicserélhetők.

LUKÁCS Elv... elv...

EÖRSI Elvben kicserélhetők, de Lukács elvtárs szerint a gyakorlatban nem.

Lukács bólint

Csak hogy egy komédia alapulhat elvi lehetőségeken is.

LUKÁCS Elv... elv...

EÖRSI Csak elvben, Lukács elvtárs szerint.

Lukács bólint

A beszélgetésnek ez a módszere célravezetőnek látszik. Minthogy Lukács elvtárs átmenetileg nem tud beszélni...

Lukács hevesen rázza a fejét

Tud beszélni?

Lukács a fejét rázza

Lukács elvtárs úgy gondolja, hogy nem átmenetileg nem tud?

LUKÁCS Nem g... g... g... nem g...

EÖRSI Nem gondolja, hanem tudja?

LUKÁCS Iiii... irrvvvv... irrvvvzis...

EÖRSI Irreverzibilis folyamat?

Lukács bólint

Minthogy Lukács elvtárs nem tud beszélni, beszélgetni viszont tud, mindig csak jeleznie kell a véleményét és ellenvetéseit. Én meg majd igyekszem helyesen értelmezni a jelzéseket.

LUKÁCS Jobb, mint egy k... k...

EÖRSI Komédia?

LUKÁCS (fejét rázza) K... K... ke...

Eörsi tanácstalanul bámul; Lukács ujjával négyzetet rajzol az íróasztalra

EÖRSI (felkiált) Keresztretjtvény?

Lukács bólint. Eörsi segélykérően körülnéz, óriási halom gépelt kéziratot pillant meg az íróasztal sarkán

Kész a gépirat? Ez a teljes Ontológia?

Lukács bólint

Jó érzés lehet így együtt látni.

Lukács arca teljesen kifejezéstelen

Mint juhásznak a nyáját. (Csönd) Beleolvasott?

LUKÁCS El... el...

EÖRSI Elkezdte. És hogy tetszik? (Csönd) Most sincs megelégedve? (Csönd) Szerkezeti problémák? (Csönd) Ha már úgysem dolgozik rajta, akkor megítélésével sem foglalkozik.

LUKÁCS Nem az én d... d...

EÖRSI Nem hát. Olyan, amilyen. Úgysem a szerző ítélete számít.

MARIAN (bejön) Mégis hoztam neked egy török kávé. Mi ebben a házban ragaszkodunk a hagyományokhoz. Hallom, jól beszélgettek. (Lukácsnak) Képzeld, családi fényképeket találtam egy megsárgult borítékban. Fantasztikus, teljesen ép fotók. Nem hittem volna, hogy ilyen csinos volt a húgod. Ez meg apád levelezőlapja, új könyved megjelenéséhez gratulál. Csak a dátumot nem tudom elolvasni: tizenegy vagy tizennégy?

EÖRSI Nézd meg, mikor jelent meg a könyv, abból következtethetsz.

MARIAN Milyen jók ezek a képek!

EÖRSI Tényleg jók. Köszönöm a kávé.

Marian el. Lukács arca teljesen halott. Eörsi kiabál, hogy visszahozza Lukácsot

A kéziratnál tartottunk. Egyetértettünk abban, hogy megítélése úgysem a szerző dolga. (Csönd) Fő, hogy elkészült. Lukács elvtárs se hitte volna.

Lukács beszélne, de nem jön ki hang a torkán

Lukács elvtárs egyszer azt mondta, hogy csak a saját lehetőségeinkhez mérhetjük magunkat. Aki utolsó morzsáig felélte lehetőségeit, annak nincs oka nyugtalanságra.

LUKÁCS Nnn... nyugtít...

EÖRSI Hát akkor mi?

LUKÁCS K... k... kö...

EÖRSI Lehetetlen.

LUKÁCS A legsz... sz... a legsz... a legszörnyűbb a kk... kö... k...

EÖRSI Most mondta, hogy nyugtalan. Ha nyugtalanodik, akkor nem lehet közönyös.

LUKÁCS Pár nap óta k... k... közöny, k... még s... sos...

EÖRSI Mondhatnék erre vidám dolgokat is...

LUKÁCS N... nem m... Tudniillik m... m... maga a d... d...

EÖRSI Maga a dolog nem vidám.

Lukács bólint

És mióta? Amióta a gépirat megérkezett? (Csönd) Gondolom, attól vált közönyössé, hogy életében először nem bír elolvasni valamit, ami érdekli.

LUKÁCS G... g... g...

EÖRSI De láthatóan a közöny sem hagyja közönyösen. Izgatja a közönye.

LUKÁCS (*mosolyfélével az arcán*) G... g... gogond... d... d...

EÖRSI A közöny sajnos maga gátolja meg, hogy le-
küzdjék. Ezért javaslom, hogy próbálja élvezni mint
új tapasztalatot.

LUKÁCS Él... élhet... élhet...

EÖRSI Tartósan bizonyára élvezhetetlen. De élvezettel
talán meggátolható, hogy tartós legyen.

LUKÁCS Miféle t... tart... t...

Csőnd

EÖRSI A közöny a betegségéből fakad, mely életében
először nem engedi, hogy beleszóljon a világ alakulá-
sába. De ez a közöny Lukács elvtárs magánügye, hi-
szen életműve, vagyis mindaz, amit neve a világban
jelent, továbbra is megosztja az embereket, szeretetet
és gyűlöletet vált ki, mindenre inkább alkalmas, mint
közönyös hangulatok felkeltésére.

LUKÁCS Mindez lets... obj... obj... obj... de é...
én... én ebből már sz... sz...

EÖRSI Szubjektíve semmit sem érez.

Lukács bólint

Gondoljon arra, amit Ivan Iljics haláláról írt: hogy
csak az értelmes élethez társul értelmes halál.

LUKÁCS Lets... de e... engem m... m...

EÖRSI Zavarja ez a téma?

LUKÁCS (*lassan, tagoltan, teljesen tisztán*) Maga át
akarja törni közönyöm burkát, de ez nem s... sike-
rülhet. Ugyanis már nem é... érdekel mindaz, ami
egész é... életemben érdekelt.

Csőnd

EÖRSI Nem hiszem. (*Csőnd*) Mint hogyha egy hal be-
jelentené, hogy nem érdekli már a víz.

LUKÁCS K... k... nem é... érdekel...

EÖRSI Hiábavalónak ítéli az életét? Mással kellett vol-
na foglalkoznia? Lényegtelen dolgokra fecsérelte te-
hetségét?

*Lukács behunyja a szemét. Sokáig ülnek így egymással
szemben. Eörsi feláll, hogy kiosonjon*

LUKÁCS M... min...

EÖRSI Úgy véli, mindegy, mit csinált egész életében?

LUKÁCS (*a fejét rázza*) O... ob...

EÖRSI Objektíve nem mindegy. Csak szubjektíve mind-
egy.

Lukács bólint

Lukács elvtárs ebben a szobában egyszer, a történelem
előtti időkben azt mondta: minden tehetsége abban

áll, hogy meglehetősen érzékeny van az objektív és a
szubjektív tényezők megkülönböztetéséhez. Öröm lát-
nom, hogy még ilyen közönyösen is gyakorolja ezt a
tehetségét.

LUKÁCS L... lets... De eng... engem már e... ez
sem é... érd...

EÖRSI Akár érdekli, akár nem, közönye eddigi közöny-
mentességéből fakad. Hiszen érdeklődése akkor hunyt
ki, amikor...

LUKÁCS Un... un...

EÖRSI Ez az. A közöny koalícióra lép az unalommal.
Minthogy nincs választása, próbálja elemezni ezt a
koalíciót. Az elemzésben eddig még mindig élvezetet
talált.

LUKÁCS K... k... közöny... K... kórház. Ott...
ott...

EÖRSI Ott szemlélődhet kedvére. Hiszen mi mást le-
het egy kórházban csinálni?

LUKÁCS (*ironikusan*) Hogy mm... mi... mi mást?

EÖRSI Mikor megy kórházba?

LUKÁCS Nem m... m...

EÖRSI Nem megy? De hiszen ezt hallottam.

Lukács megrázza a fejét, majd bólint

Úgy érti, hogy nem megy, hanem viszik?

LUKÁCS Egy t... tárgy...

EÖRSI ...nem tud menni. De Lukács elvtárs nem
tárgy.

LUKÁCS Szub... szub...

EÖRSI Szubjektíve tárgy? Vagyis annak tekinti magát?

LUKÁCS (*hevesen rázza a fejét*) B... b... biol...

EÖRSI Biológiaiilag nem tárgy? Társadalmilag viszont
az?

Lukács bólint

Társadalmilag sem tárgy — hiszen egy gondolatme-
net végére értünk.

*Sötétedni kezd. Lukács feláll, az ablakhoz totyog, ki-
néz rajta. Hosszú csönd*

Lukács elvtárs.

Lukács nem mozdul

Gyuri bácsi.

*Csőnd. Marian megjelenik az ajtóban. Tányércsörömpö-
lés. Eörsi feláll, megérinti Lukács karját. Lukács meg-
fordul, szemben állnak egymással*

Azt hiszem, ma megszolgáltuk a vacsorát. (*Könyö-
kénél fogva kivezeti Lukácsot a szobából. Kabaré-
zene. Eörsi visszaül az asztalához, ráborul, mintha
aludna*)

E darab első változata megjelent *Az utolsó szó jogán*
című kötetben (AB Független Kiadó, Budapest, 1985).
Az átdolgozásra a szerzőt színpadi megfontolások kész-
tették.